

Kapsamı

• Sivil toplum, en genel anlamıyla kamusal alanda var olan, gönüllülüğe dayalı, kendi kendini oluşturan, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı olan, devletten özerk ve örgütlü olan toplumsal yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır.

• Habermas “Sivil toplumu, dini kurumlar, kültür dernekleri, akademiler, bağımsız medya, spor ve hobi dernekleri, tartışma kulüpleri, vatandaş forumları, yurttaş inisiyatifleri, meslek birlikleri, siyasal partiler, sendikalar ve alternatif kurumlara dek uzanan devlet-dışı ve ekonomi-dışı birlikteliklerin oluşturduğunu” söylemektedir.

Buna göre sivil toplum, küçük çaplı gönüllü kuruluşların devletin kamusal sorunlar hakkında ürettiği çözümleri denetleyen ve bu çözümleri açıkça tartışarak katkıda bulunan ve bu anlamda çoğulculuğu esas alan bir yapıdır.

• Devletle ilişkili olan fakat iktidarı ele geçirme amacı taşımayan sivil toplum, devletten bağımsız bir toplumsal alan olup vatandaşların, aile veya devlet tarafından temsil edilmeyen ortak çıkarlarının alanıdır. Dört İşlev

• Devlet gücünü meşrulaştırma aracı olma

• Despotizme karşı güvence olma

• Demokrasiye geçişi kolaylaştırıcı bir etken olma

• Uygarlığı barbarlıktan ayıran bir ölçüt olma

• Tarihçe

• Sivil toplum kavramının felsefi kökleri Antik Yunan düşünürü Aristoteles’in çalışmalarında görülmektedir.

Kavram, Aristo tarafından siyasal toplumu belirtmek amacıyla “politike koinonia” olarak kullanılmaktadır. Aristo’da Politike koinonia polise karşılık gelmektedir.

• Polis, insan aklının yansıması olan dilin sergilendiği mekândır. Polis mensubu yurttaşlar eşit ve hür olarak ortak sorunlar üzerine karşılıklı akıl yürütmekte, fikirlerini müzakere ederek ortak aklı, ortak fikri, ortak sözü oluşturmaya çalışmaktadırlar. İnsan Polis’te insan olmakta, insanlığını yaşamakta ve hayata geçirmektedir.

Aristoteles’in polis olarak ifade ettiği alan, yurttaşın özel alanının dışında kalan sivil toplumla özdeş olan siyasal toplumu niteleyen alandır.

• Avrupa’da feodalizmin ve daha sonra mutlakiyetin çözülüşü ile modernizmin kuruluş süreci kavramın geleneksel kavrayıştan modern kavrayışa geçişine de yol açmıştır. Bu kırılmaların seyri ile devlet-sivil toplum özdeşliği yerini devlet-sivil toplum karşıtlığına bırakmıştır.

• Sivil toplumun kendine ait ilkeleri olan, devletle özdeşleştirilmeyen anlamındaki tanımlamasını, ilk kez Adam Ferguson gibi İskoç aydınlanmacıları yapmaya başlamıştır.

Ferguson, 1767 yılında yazdığı ‘Sivil Toplum Tarihi Üzerinde Deneme’ adlı eserinde, ticari ilişkilerin toplumda yozlaşmaya yol açtığını belirtmekteydi. Bu nedenle Ferguson, iktidar ve zenginliğin bozucu etkilerine karşı koymanın ve kamusal ruhu yaratmanın en iyi yolunun vatandaş birliklerinin kurulması ve bunların güçlenmesinin teşvik edilmesi olduğunu ifade etmekteydi.

Ferguson sivil toplumu siyasal otoriteden ayrı tutmuştur.

• İçinde bulunduğumuz yüzyılda, sivil toplum kuruluşlarının öneminin, küreselleşme, neo-liberalizm ve katılımcı demokratik sistemlerin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte artmaya başladığına kuşku yoktur.

• İlk aşamada sivil toplum, bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmuş ve sivil toplum kavramı Hobbes ve Rousseau gibi sosyal sözleşmeciler tarafından doğa hâlinde çıkıp siyasi otorite etrafında bir araya gelmek biçiminde tasvir edilmiştir. Dolayısıyla bu evrede, sivil toplum toplumsal yaşamın her alanını kapsamaktadır.

• Hobbes, devlet ve toplum konusundaki görüşlerini açıklamak için doğa durumu varsayımından yararlanır. İnsanın doğuştan sahip olduğu özelliklerden biri eşitliktir. Bu eşitlik, doğa durumunda pek çok şeyin de kaynağını oluşturur. Çünkü herkesin başkalarıyla, aynı haklara sahip olduğu düşüncesi sürekli bir çekişme ve doğa durumundaki insanlar arasında bir kargaşaya sebep olmaktadır.

• Rousseau ise genel iradeye vurgu yaparak doğa, sivil toplum, siyasal toplumdaki üçlü bir ayrım yapmıştır. Rousseau diğer doğal hukuk kuramcılarından farklı olarak doğal hukuku sivil toplumun sınırları içine sokmuştur.

- İkinci aşama sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşrutiyet kazanmasına karşılık gelmektedir. Bu aşamayı temsilen Locke'da sivil toplum, bireylerin doğa durumundaki temel haklarını maksimum düzeyde koruyabilmek için sözleşme gerçekleştirdikleri bir alandır. Kısaca, doğa durumunun karşıtı olan sivil toplum geçici ve olumsuz bir alan değil, bireysel hakların bizzat yaşandığı, korunduğu ve uygarlığın merkezini oluşturan bir alan olarak kabul edilmektedir. • Üçüncü aşama sivil toplumun içerdiği özgürlüğün toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtır. Hegel sivil toplum ile siyasal toplum arasında bir ayırım yapmış, devlet ve toplum arasındaki çizgileri belirtmiştir. Devletin düzenlediği alanları ve toplumsal ilişkileri siyasal toplum kavramıyla ifade etmiş, geriye kalan özerk alanları ise sivil toplum olarak isimlendirmiştir. Hegel sivil toplumu, bütün bireysel menfaatlerin birbirleriyle çarpıştığı bir savaş alanı olarak tanımlamış, devleti de bu alandaki çıkar çatışmalarını önlemek suretiyle sivil toplumu korumakla görevli kabul etmiştir.
- Son aşama ise devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş ortadan kaldıracığından korkulmaya başladığı noktayı ifade etmektedir. Bu aşamada, Tocqueville'nin çözümlerinde, sivil toplum, üyelik ve eylemlerin gönüllülük esasına dayandığı, aile ve devlet arasındaki tüm ilişkileri ve ağları (sivil toplum kuruluşlar, dini grup ve kurumlar, mesleki örgütlenmeler, kendine yardım amaçlı gruplar, sosyal hareketler, bağımsız medya gibi) içermektedir. Bu yaklaşımda üç ana sektöre dayalı toplum modeli temel alınmakta ve devlet, piyasa ve kâr-amacı gütmeyen grupların birbirlerinden bağımsız ancak birbirleri ile karşılıklı olarak bağlantılı olduğu savunulmaktadır.
- Sivil toplum üzerinden düşünen önemli düşünürlerden birisi de Karl Marx'tır. Marx çatışmacı sivil toplum kuramcısı olarak bilinmektedir. Marx'a göre sivil toplum, hem tarihsel bir sürecin sonunda yer alan belirli bir aşamayı, hem de bu süreçte belli bir dönüşüm geçiren toplumsal tabanı ifade etmektedir.
- Marx, sivil toplumun sınıflı bir doğasının olduğunu belirtmekte ve sivil toplumun bireysel bir egoizm alanı değil, sınıfların çatıştığı bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Marx'a göre devlet sivil topluma bağımlıdır, dolayısıyla devletin faaliyeti de hâkim sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Marx siyasal bir sivil toplumun, devrimle birlikte siyasal olmayan bir sivil topluma dönüşeceğini, daha sonra komünal sivil toplumun, bağımsız bireylerden oluşan bir sivil topluma dönüşeceğini savunmuştur.

TÜRKİYE PERSPEKTİFİ

İdris Küçükömer sivil toplumu “tüm toplum” olarak kavramsallaştırır. Küçükömer’e göre felsefe geleneğine sahip bir toplum ancak sivil toplum olabilir. Felsefesiz bir toplum, sivil toplumun yokluğunun veya değersizliğinin bir göstergesidir. Felsefe geleneği Küçükömer’de, toplumların kriz dönemlerinde derlenip toparlanması, alternatifleri birbirinin yerine ikame edebilme yeteneğinin gelişmiş olması durumudur. Sivil toplum, düşünce geleneği yanında, kültürel birikimle de ilişkilidir. Sivil toplum bir bakıma Batı kültürel birikiminin ürünüdür. Türk toplumunda sivil toplum için temel öge olan bireysel özerklik ögesi devlet karşısında zayıf bırakılmıştır. o Şerif Mardin sivil toplumu “medeni toplum” olarak incelemiştir. Mardin’e göre sivil toplumun devletle organik bir bağlantısı vardır. Devlet, kişinin evrensel gelişmesinin sonucu değil, çıkarlarının şekillendirdiği bir sonuç olarak görülmelidir. Mardin, sivil toplumun kökenini Batı toplumlarının “yöneten-yönetilen” grupları arasında bir tampon alanı oluşturan şehir ahhalilerinde görmektedir. **OSMANLI’DA SİVİL TOPLUM** Osmanlı sisteminde loncalar, vakıflar, tarikatlar ve tekkeler sivil topluma temel oluşturan yapılardır. Devlete idari açıdan bağımlı olmasına rağmen en az 19. yüzyıla kadar bu sivil toplum unsurları önemli bir varlık sergilemişlerdir. Bununla birlikte siyasal iktidarın merkezîyetçi örgütleniş biçimi bu yapıları devlete bağımlı hâle getirmiştir. o Sivil topluma en çok yaklaşan sistem, millet sistemidir. Özünde "çoğulcu" bir nitelik taşıyan ve etnik kökenlere göre değil salt dinlere dayalı bir biçimde gelişen bu sistem, millet başının cemaatin lideri sıfatıyla merkezî yönetimle oluşturduğu dikey ilişki biçiminden dolayı bu özerk sivil toplum bünyesini bağımlı hâle getirmiştir. o Loncalar, işyerlerinde usta çırak ilişkisi ile oluşturulan ahilik teşkilatına dayanmaktadır. Bu teşkilatların zamanla şehirlerde merkezileşip esnaf birlikleri hâline gelmesiyle oluşan loncalar, Osmanlı Devleti’nde esnafla merkezî yönetim arasında önemli bir köprü görevi üstlenen sivil toplum potansiyeli taşıyan unsurlardandır. o Osmanlı Devleti’nde vakıflar, sosyal adalet, sosyal refah, dengeli gelir dağılımı, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetleri, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyet alanı içinde yerine getiren örgütlü sivil dayanışma örnekleri olarak işlev görmüşlerdir. o Dinî kurumlar sultan ve yakınları tarafından finanse edilmiştir. o Osmanlı’da Batılı anlamda ilk sivil girişimler Tanzimat’la birlikte başlamıştır.

SİVİL TOPLUM GELİŞİM AŞAMALARI

Sivil toplum tarihsel süreç içerisinde geçirdiği aşamalar açısından dört aşamada ele alınmaktadır
Bunlar:

- Klasik Aşama: Bu aşamada sivil toplum-devlet ayrılığı ortaya çıkmıştır.
- Devlete Karşı Aşama: Bu aşamada, toplumların bağımsızlığı savunulmaya başlanmış ve toplumların devlete karşı üstünlükleri sağlanmıştır.
- Devletin Güçlendiği Aşama: Bu aşamada, sivil toplum özgürlüğünün kargaşa doğuran sonuçları nedeniyle sivil topluma karşı devlet güçlenmeye başlamıştır.
- Bağımsız Sivil Toplum Düşüncesinin Geliştiği Aşama: Bu aşamada çoğulcu, gönüllü örgütlenmeye dayalı devletten bağımsız bir sivil toplum düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bunun sebebi ise devletin düzenleyiciliğinin sivil toplumu boğacağı düşüncesidir.
- Son aşamada bağımsız bir sivil toplum düşüncesinin gelişmesiyle birlikte, toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme, gönüllü birliktelik, özerkleşme ve baskı mekanizması oluşturma kavramları da güç ve önem kazanmıştır. Bunlara aşağıda kısaca değinebiliriz.

SİVİL TOPLUM KURAMLARI

- Çoğulcu Sivil Toplum Kuramı: Çoğulcu demokrasi kuramcıları, devlet (siyasi toplum) ile sivil toplumun birbirinden tamamen ayrı iki oluşum olduğu varsayımından hareket ederler. Çoğulcu sivil toplum kuramı, liberal sağ düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çoğulcu sivil toplum kuramının amacı, merkezî otoritenin toplumsal yaşama siyasal ve yönetsel müdahalesini en aza indirmektir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya atılan çoğulcu sivil toplum kuramı, temel hak ve özgürlükler açısından devletin yeterince sınırlanabildiği Batı toplumlarında ve özellikle ABD’de ortaya çıkmıştır. Çoğulcu sivil toplum kuramına göre sosyal hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler doğrudan sivil toplum örgütlerinin daha etkin hâle getirilmesiyle sağlanmalı ve devletin müdahalesi en aza indirilmelidir.
- Asgari Devletçi Sivil Toplum Kuramı: Asgari devletçi sivil toplum kuramı, çoğulcu sivil toplum kuramında olduğu gibi liberal sağ düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çoğulcu sivil toplum kuramında olduğu gibi bu kuramın amacı, merkezi devlet otoritesinin toplumsal yaşam üzerindeki

etkisini en aza indirmektir. Bu kuramın, çoğulcu sivil toplum kuramı ile hareket noktalarından kaynaklanan bir farklılığı söz konusudur. “Yeni Sağ”ın ürettiği bu kuramın öncüsü Frederich Hayek’tir. Yeni Sağ “kendi kendini üreten ya da kendiliğinden olma düzen ile örgütlü düzenin birbirinden ayrı değil fakat yapısal ve işlevsel açıdan ve amaçları bakımından farklı oldukları” görüşünü savunur.

- Katılımcı Sivil Toplum Kuramı: Buraya kadar sözünü ettiğimiz iki kuramın aksine katılımcı sivil toplum kuramını liberal sağ görüşler değil, neo-marksist sol akım geliştirmiştir. Katılımcı sivil toplum kuramı, devletin küçültülmesini değil, sivilleştirilmesini böylece devletin ortadan kalkarak toplumun kendi hâline gelmesini sağlamak istemektedir. Böyle bir sistemde halk-devlet, sivil toplumun hem kendisi hem de icracısı olacaktır.

SİVİL TOPLUM TÜRLERİ

- Aktivite merkezli STK’ler (spor, kültür, rekreasyon vb. alanlarda faaliyetler gösteren örgütler),
- Toplum merkezli STK’ler (siyasi partiler, sendikalar, çevre örgütleri, yerel toplum örgütleri vb.),
- Refah merkezli STK’ler (sosyal hizmet, sağlık, eğitim vb. hizmeti sunan örgütler).

SİVİL TOPLUMA DUYULAN İHTİYACIN NEDENLERİ

- İnsanlar sorunlarını kendi başına çözemediği için bir araya gelerek gönüllü kuruluşlar oluşturmuş, güçlerini birleştirmiştir.
- Piyasa başarısız olmuştur.
- Devlet başarısız olmuştur.
- Toplumda dayanışma ruhu vardır.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN İŞLEVLERİ

Bir toplumda sivil toplumun olgunlaşması, tepeden inme olmaması, tabandan yükselen ve bu sebeple uzlaşma sağlama olanağı yüksek olan bir siyasal reform girişiminin de yeşermesine olanak sağlar. Bununla birlikte sivil toplumun olgunlaştığı bir yerde, sivil toplumu oluşturanların her konuda aynı görüşte olması gerekmez. Ancak kolektif akıl, belirli ortak paydalarda buluşmaya olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda çoğulculuk kavramı ortaya çıkmaktadır. Çoğulculuk bir sivil toplumun zenginliğidir; farklı kimliklerin, farklı düşüncelerin, farklı taleplerin de kamusal alanda söz sahibi olması, örgütlenip taleplerini duyurmasıdır.

SİYASAL İŞLEVLER

- Sivil toplum kuruluşlarının en önemli işlevleri siyasi iktidara nüfuz etmek, siyasi iktidarı parçalayarak âdem-i merkeziyetçi hâle getirmek, bireyleri otoritesinin baskısına karşı korumak ve böylece despotizme karşı güvence oluşturmaktır.
- Yasamaya etkileri: Sivil toplum kuruluşları, seçilmiş milletvekilleri aracılığıyla yasama alanını etkilemeye çalışmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının yasama alanına olan ilgileri daha çok kendilerine dönük çalışmaların yapıldığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının en fazla başvurdukları ve sonuç alabildikleri yol lobiciliktir. Sivil toplum kuruluşları, siyasal sistemde kendilerini ilgilendirecek kararları alabilecek kişi ve kuruluşlarla yüz yüze ilişkiler kurarak onları amaçlarına inandırmaya çalışırlar. Sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin hükümet üyelerine doğrudan ulaşmaları çoğu zaman mümkün olmayabilir. Bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri kendilerine yardımcı olacak milletvekillerinin aracılığına başvurmaktadır. Milletvekillerinin desteğini alan temsilciler, hükümet yetkililerinin kendilerine karşı daha ilgili ve duyarlı olmalarını beklemektedir.
- Yürütmeye etkileri: Sivil toplum kuruluşları hükümetin gerçekleştirdiği uygulamalara karşı bir ara yüzey olma işlevini görmektedir. Sivil toplum kuruluşları, çeşitli projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam gibi konularda hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alma işlevini yürütür.
- Sivil toplum kuruluşları; kamu politikalarının oluşturulması, hizmetlerin sağlanması, programların uygulamaya konulması noktasında baskı unsuru oluşturur. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, kamu politikasından yararlanabilmek için devlet bürokrasisini etkiler ve bunu sağlamak için idarenin soruşturma ve araştırma komisyonlarına temsilci gönderir.
- Siyasi partilere etkileri: Siyasi partiler, çağdaş siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Siyasi partiler demokrasinin yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Demokratik rejimlerde iktidarı etkilemenin en hızlı, en etkili ve demokratik mekanizması siyasi partilerdir. Siyasi talepleri olan sivil toplum kuruluşlarının böyle bir mekanizmadan uzak kalmaları düşünülemez. Diğer taraftan siyasi partilerin de temelde sivil toplum örgütleri olduğunu akıldan tutmamız gerekir. Otoriter rejimlerde ve geçiş dönemlerinde sivil toplum kuruluşları demokratik alanlar yaratmak işlevini görür. Bu özellikleri ile sivil toplum kuruluşları demokrasi okulları olarak kabul edilebilir.
- Bazı sivil toplum kuruluşları tarafsızlık ya da partiler üstü etiketi altında dolaylı yollarla siyasi partileri baskı altına almakta ve kendi yararlarına çalışacak adayı gizlice desteklemektedir. Mutlak çoğunluk sistemine dayalı seçim sistemlerinin bulunduğu ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının partiler üzerindeki etkisi sınırlıdır.

Bunun yanında, nispi temsil sisteminin geçerli olduğu ülkelerde baskı grubu hâline gelen sivil toplum kuruluşları, ayrı parti kurabilecekleri gibi mevcut partilere etki edebilme gücüne de sahiptir.

- Kamuoyuna etkileri: Demokrasinin tabana yayılabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının sisteme yerleştirilmesi gerekmektedir. Toplumun örgütlü olması demokrasinin bir gereğidir. Katılımcılık ancak örgütlü toplum aracılığıyla hayata geçirilebilir. Sivil toplum kuruluşları kamuoyu oluşturma suretiyle bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olur. Sivil toplum kuruluşları, kamuoyunu devamlı olarak aktif durumda tutarak kamuoyuna sosyo-ekonomik süreç hakkında sürekli bilgi vermek, belirli konularda uyarmak işlevini yerini getirir.

KÜLTÜREL İŞLEVLER

- Çoğulcu bir toplumsal yapının oluşmasında ve çoğulculuk kültürünün toplumsal dokuya nüfuz etmesinde demokratik sivil toplum kuruluşlarının işleyiş ve örgütsel yapıları etkili olur.
- Sivil toplum kuruluşlarına üyelik sayesinde oluşan grup üyeliği; üyelere belirli bir grup kültürünü

paylaşma, ortak hareket etme ve davranışlarında diğer grup üyelerinin eylemlerini de hesaba katma alışkanlığını kazandırır. Bu gibi kültürel araçlarla katılımcı demokrasi kültürünün kapıları aralanmaktadır.

TOPLUMSAL İŞLEVLER

- Sivil toplum kuruluşları devreye girerek kendi alanları için toplumu aydınlatma ve bilgi verme görevini üstlenmektedir.
- Halk kesimlerinin kendilerini ifade edebilecekleri ve çıkarlarını tanımlayabilecekleri demokratik kalkınma alternatifleri ortaya çıkartma,
- Dayanışma ve ortak çalışma biçimleri yaratarak örgüt-dışı ilişkilerde demokratik alanlar ortaya çıkarma,
- Yerel yönetimlerden ve ulusal yönetimlerden yola çıkarak halk alternatiflerinin tanımlanması, formüle edilmesi ve uygulanması,
- Halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik programları gerçekleştirmektedir.

BİREYSEL İŞLEVLER

- Sivil toplum kuruluşları, bireylerin önünü açarak sorumluluk ve yaratıcılık bilincini geliştirmektedir.
- Sivil toplum kuruluşlarında bir amaç için bir araya gelen bireyler; takdir edilme, belirli bir değer ve statü atfedilme karşısında, saygı, güven ve benlik ihtiyaçlarını karşılar.
- Kişiler, sivil toplum örgütlerine katılarak sivil bir sorumluluk üstlenmekte, bu da kişilerin bireysel çıkarının ötesinde, toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacından kaynaklanmaktadır.
- Üyelerin tek başlarına elde edemeyecekleri bilgileri grup aracılığı ile elde ederek gerçeklere ulaşmaları, güven ve etkin olma duygularını beslemektedir.
- Sosyal örgütler bireylere aidiyet duygusu kazandırarak onları yalnızlıktan kurtarır, böylece toplumsal sıkıntılarını çözmeye kendilerine bir dayanak oluşturur.

EKONOMİK İŞLEVLER

- Sivil toplum kuruluşları kâr amacı gütmeyen yani kendileri ve üyelerinin kişisel zenginliği için ekonomik kâr elde etmeye çalışmadan, ekonomik ilişki ve organizasyonların oluşmasında bir takım işlevler edinebilmektedir.
- Devlet merkezli siyasal alan ile çıkar amacını temel alan ekonomik alan arasında konumlanan sivil toplum, bir yandan devletin gücünü kontrol edip hukukla sınırlı kılarken, diğer yandan kâr amaçlı bir kazanç yaklaşımını kamu yararı anlayışına dönüştürmektedir.

Tanım ve Kapsam

• Sivil toplum denildiğinde akla ilk gelen örgütlenme biçimi dernektir. Dernek terimi bugünkü kullanımında, batıda gelişmiş sivil toplum biçimi olan birlik, cemiyet veya kulüp anlamına gelmektedir. Dernekler, kazanç paylaşma amacı gütmeyen kişi toplulukları olarak, daha çok sanayileşmenin ve kentleşmenin yabancılaştırdığı ve yalnızlaştırdığı halkın oluşturduğu örgütlerdir. Dernekler ayrıca, benzer görüşleri paylaşan insanların bir araya gelerek kendi varlığını sürdürmek ve ortak amacı gerçekleştirmek için oluşturdukları örgütlenme biçimleridir. Dernekler, kültür, yardım ve dayanışma örgütleridir.

Anayasal Temel

• 1982 Anayasası. Hukuk mevzuatımızda “Sivil Toplum Kuruluşu” şeklinde bir hukuki statü yoktur. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarını işlevsel ve niteliksel olarak karşılayabilen iki yasa çerçevesi bulunmaktadır. Bunlar Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu’dur. 1982 Anayasası dernek-vakıf kurma özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler içerirken aynı zamanda temel kanun niteliğinde ki Türk Medeni Kanunu da dernek ve vakıflarla ilgili düzenlemeler içermektedir. 1982 Anayasası’nın en son 2001 yılında değiştirilen “dernek kurma hürriyeti” başlıklı 33. maddesinde derneklerle ilgili temel hükümler yer almaktadır.

Uluslararası Belgeler

• Türkiye’de örgütlenme ve dernekleşmeye temel teşkil eden üç uluslararası belgeden söz edebiliriz. Bu belgeler, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme’dir.

Dernekler Kanunu

• 04.11.2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu. Türkiye’de sivil toplum örgütleriyle ilgili bugün yürürlükte olan temel yasal düzenleme 5253 sayılı Dernekler Kanunu’dur.
• Kanununun 1. maddesinde amacı; dernekler, dernek şube veya temsilcilikleri, federasyonlar, konfederasyonlar ve yabancı dernekler ile merkezleri yurt dışında bulunan dernek ve vakıf dışındaki kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye’deki şube veya temsilciliklerinin yasak ve izne tâbi faaliyetlerini, yükümlülüklerini, denetimlerini ve uygulanacak cezalar ile derneklere ilişkin diğer hususları düzenlemek olarak hükme bağlanmıştır.
• 2003 yılında başlatılan reform çalışmaları kapsamında İçişleri Bakanlığı’nda ana hizmet birimi olarak Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulmuş, derneklerin iş ve işlemlerini yürütme görevi kolluk kuvvetlerinden alınarak bu başkanlığa verilmiştir. Başkanlık derneklerin denetiminden sorumlu resmî birim olarak çalışmaktadır.

Konuyla bağlantılı olarak Dernekler Kanunu’nun 9. maddesinde derneklerin iç denetimi hükme bağlanmıştır. Buna göre derneklerde iç denetim esastır. Genel kurul, yönetim kurulu veya denetim kurulu tarafından iç denetim yapılabileceği gibi bağımsız denetim kuruluşlarına da denetim yaptırılabilir. Genel kurul, yönetim kurulu veya bağımsız denetim kuruluşlarınca denetim yapılmış olması, denetim kurulunun yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

Medeni Kanun

• Türk Medeni Kanunu da Türkiye’de sivil toplum örgütleriyle ilgili önemli yasa düzenlemeler içermektedir. 2001 yılında yürürlüğe giren, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda derneklerin tanımına, dernek kurma hakkına ve dernek tüzüklerine ilişkin hükümler bulunmaktadır.
• Kanununun 56.maddesinde dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları olarak tanımlanmaktadır.

Dernek Türleri

• Yalın (Basit) Dernekler-Dernek Üst Kuruluşları,
• Alelade Dernekler-Kamuya Yararlı Dernekler,
• Ticari İşletme İşleten Dernekler-Ticari İşletme işletmeyen Dernekler.
• Yalın (basit) Dernekler; 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 56. maddesine göre en az 7 gerçek veya tüzel kişi ile kurulan; yine aynı kanununun 96 ve 97. maddelerinde belirtilen Federasyon ve Konfederasyon şeklinde üst kuruluş olarak kurulmamış tüzel kişilerdir. Dernek üst kuruluşları ise 4721 sayılı Medeni Kanun’un 96 ve 97. maddelerinde belirtilen Federasyon ve Konfederasyonlardır.

Medeni Kanun'un 96. maddesine göre "Federasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle kurulur." ve 97. maddesine göre "Konfederasyonlar, kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun, amaçlarını gerçekleştirmek üzere üye sıfatıyla bir araya gelmeleri suretiyle kurulur."

• Alelade Dernekler, Dernekler Kanunu'na ve Medeni Kanun'a göre kurulmuş ve bu kanunlardaki hükümlere tabi derneklerdir.

Bunlara imtiyaz mahiyetinde herhangi bir hak ve yetki tanınmamıştır. Kamuya yararlı dernekler, amacı ve bu amacı gerçekleştirebilmek için giriştiği faaliyetler bakımından kamuya çeşitli hizmetler sunan derneklerdir. Kamuya yararlı dernekler hakkında özel hükümler saklı bulunmaktadır.

Dernekler Kanunu'nun 27. maddesinde derneklerin ne zaman kamuya yararlı derneklerden sayılacağı belirtilmiştir.

• Dernekler kazanç paylaşma dışında kalan bir amacı gerçekleştirmek için kurulur. Ticari işletmeye sahip olan dernek ve diğer hükmi şahısların ticaret unvanları, adlarının aynıdır. Ticaret şirketleriyle amacına ulaşmak için ticari bir işletme işleten dernekler ve kendi kuruluş kanunları gereğince hususi hukuk hükümleri dairesinde idare edilmek veya ticari şekilde işletilmek üzere devlet, vilayet, belediye gibi amme hükmi şahısları tarafından kurulan teşekkül ve müesseseler dahi ticari sayılırlar. Yardım Toplama Kanunu • Dernekler Kanunu ve Türk Medeni Kanunu'na ilave olarak Türkiye'de derneklerle ilgili önemli bir diğer yasal düzenleme Yardım Toplama Kanunu'dur. Önceden belirttiğimiz gibi dernekler belirli kurumlardan yardım alma ve bu kurumlara yardım yapma hakkına sahip bulunmaktadır.

• 1983'te yürürlüğe giren 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun amacı yardım toplamaya yetkili kişi ve kuruluşları ve bunların hangi amaçla yardım toplayabileceklerini belirlemek, yardımın toplanmasına, kullanılmasına ve denetlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Meslek Birlikleri

• Türkiye'de meslek birlikleri oda ve dernek olarak örgütlenmişlerdir. Bu iki sivil toplum kuruluş türü arasında, kuruluşların sahip oldukları yetki ve sorumluluklar, devletle olan ilişkileri, üyelik koşulları ve gelir kaynakları açısından farklılıklar vardır. Odalar kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Bir kamu tüzel kişisi olan odaların bazı kamu görevleri ve kamu hukukundan doğan hakları vardır. Odalar ilgili alanda devletin yerine getireceği bazı görevlere eş düşen yetkileri kullanır. Yasa ile kurulur, ilgili meslek alanında kamu yararını korumak amacıyla gerekli düzenleme ve denetimleri yapmayı üstlenir.

VAKIFLAR

- Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakların belirli ve sürekli bir amaca tahsisiyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Vakıflar da dernekler gibi özel hukuk tüzel kişiliğine sahiptir. Yalnız vakıflar, kuruluş biçimi ve nitelikleri itibarıyla derneklerden oldukça farklıdır. Vakıflarda bir malın belli bir amaca tahsisi söz konusudur. Dernekler kişi toplulukları iken vakıflar mal topluluklarıdır. Dernekler bir tüzük ile kurulabildikleri hâlde vakıflar ya resmî bir senet ya da ölüme bağlı olarak bir vasiyetname ile kurulabilir.
  - Vakıflar, kamusal amaçlara hizmet etmek üzere gönüllü olarak kurulan, belirli bir kurumsal yapıya sahip olan, kamu yönetimi mekanizmasının bir parçası olmayan, kendi kendini yönetebilen belirli bir malvarlığına sahip olan kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. **KAPSAM**
  - Kelime anlamıyla “duran”
  - Gönüllü olarak kurulan
  - İdari mekanizmanın bir parçası olmayan
  - Kendi kendini yönetebilen
  - Belirli bir mal varlığına sahip olan
  - Kâr amacı gütmeyen kuruluş
  - Vakıfların sahip olmaları gereken özellikler, kâr amacı gütmeyen kuruluşların sahip olması gereken özelliklere paralel olarak şöyle sıralanabilir (Aydın,2006; Turhan, 2008):
  - Mal varlığı olmalı,
  - Anlamli ve sürekli bir kurumsal yapıya sahip olmalı,
  - Kamu sisteminin bir parçası olmayan özel bir kurum olmalı,
  - Kendi kendini yönetebilmeli, özgürce karar alma ve uygulama yetkisine sahip olmalı,
  - Kâr dağıtmamalı,
  - Gönüllülük esasına dayanmalı,
  - Kamusal amaçları destekleyici nitelikte olmalıdır.
  - Bir sınıflandırmaya göre vakıflar dört kategoride değerlendirilebilir.
- Bunlar:
- Özel Vakıflar: Varlıklı kişi ve aileler tarafından belirli bir amaca hizmet etmek için kurulmuş vakıflardır.
  - Kamu Vakıfları: Toplumun çeşitli kesimlerinden insanların belirli bir amaç için kurduğu vakıflar kamu vakfı olarak adlandırılır.
- Kamu vakıfları da özel vakıflar içinde görülmektedir.
- Kurum Vakıfları: Özel vakıflar gibi işlem görürler ve bir kurum ya da şirketin yan kuruluşu gibi çalışır.
- Kurumun kârından pay alarak işlemlerini yürütür.
- Devlet Vakıfları: Parlamento tarafından yasa ile kurulur. Devlet vakıfları kaynağını devlet bütçesinden alır.

YASAL ÇERÇEVE

- 1982 Anayasası
- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu
- 5737 sayılı Vakıflar Kanunu
- 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu
- Yardımlaşma ve dayanışmayı esas alan, köklü bir geçmişe sahip vakıf kurumu, İslam anlayışı ile şekillenmiş ve Türk medeniyeti ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, bütün sosyal kurumları içine alan veya bütün sosyal kurumların çalıştığı bir hukuki organizasyon olarak din, eğitim, sağlık, şehircilik, bayındırlık ve sosyal hizmetler başta olmak üzere birçok alanda hizmetlerin yürütülmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Evkaf Nezareti kurulmuştur. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisince 2 Mayıs 1920 tarihinde "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" çıkartılarak 11 kişilik İcra Vekilleri Heyetine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de alınarak vakıf işleri bu Vekâlet tarafından yürütülmüştür.

TARİHÇE AVRUPA'DA VAKIFLAR

- Antik Yunan'da ve Roma'da vakıflar tek amaca yönelikti ve vakfın gelirleri ile okullar, kitaplıklar ya da bir yerel hayır kurumu desteklenirdi. Bununla birlikte Roma hukukunda klasik dönemde, bugünkü

anlamında vakıf kavramına rastlanılmamaktadır. İmparatorluk döneminde Katolik kiliselerinin giderek güçlenmesi ve etkilerini artırmasıyla hayır amaçlı ve sürekli bir yapıya sahip olan vakıflar ortaya çıkmıştır. Alman hukukunda da bağımsız vakıflar başlangıçta bilinmemektedir. İlk olarak Orta Çağın başlarında kilise hukukuna dayanan, kilise vakıfları ortaya çıkmıştır. Alman hukuk sisteminde vakıf kurumu, Orta Çağın sonlarına doğru bağımsız bir kişilik kazanmıştır. Orta Çağda Avrupa'daki vakıflar, kiliseye bağlı bir gelir kaynağı olarak manastırların, parasız yemek dağıtılan, yetimlerin bırakıldığı kurumların ya da okulların işletilmesi için kullanılmıştır (Özta, 1998).

• Yeni Çağda aileyi, bireyci akımlara karşı korumak için aile vakıfları kurulmaya başlanmıştır. Özellikle Rönesans döneminde özel vakıfların sayısı çok artmıştır. Yeni Çağda, Batı'da geleneksel ya da feodal zenginliğin başlıca kaynağı olan toprak vakıfların esas konusunu oluşturuyordu. Bu dönemde belirli bir toprak parçasının vakfedilmesi, çoğu zaman bir gelir kaynağı olarak söz konusu toprağı, kralın ya da büyük feodal senyörün denetimi dışına çıkarıp genellikle vakfı kuran kişinin ailesi, çocukları ya da olası başka mirasçılarının yararına özelleştirmenin aracı olmuştur.

TÜRKLERDE VAKIFLAR

• Selçuklular'da sultanlar ve ileri gelen devlet adamları tarafından kurulan vakıfların önemli bir özelliğı, sosyal yardım ve dayanışma bilincini canlı tutmaktır. Eğitim, sağık, ulaşım, imar, iskân ve bayındırlık gibi alanlarda tesis edilen kurumlara ait vakfiyelerde bu amacı görmek mümkündür. Vakfiyelerde yolculara yardım edilmesi, yoksulların doyurulması, cenazelerin kaldırılması, yoksul kimselerin korunması gibi sosyal hizmetlerin sağılanmasıya yönelik birçok hizmet yapılmıştır (Çiftçioğlu, 2006).

• Osmanlı döneminin vakıfları, değışik alanlarda hizmet vermiştir. Vakıfların desteğıyle hastaneler, okullar yapıldığı gibi kaleler tamir ettirilmiştir. Osmanlı döneminde vakıf eserleri arasında en bilinen ve en göze çarpanı camilerdir. Camiler sadece ibadete mahsus yerler olmayıp öğretim hizmetinin de yürütüldüğü mekânlar olmuştur. Vakıfların gördüğü hizmetler sayesinde, halkın yardımlaşma duyguları dışarıya yansımış ve bu sayede Osmanlı'daki değışik milletler arasındaki bütünleşme ve kaynaşma daha sağımlaştırılmıştır.

• Modern Türkiye'deki vakıf sisteminin yapısı, en az üç gelenek tarafından biçimlenmiştir.

Kronolojik olarak bakıldığında, ilk olarak karşımıza Roma/Bizans etkisi çıkar. İkinci gelenek, temelde İslam ilkeleri ve İslam hukuku etkisinde olan Osmanlı uygulamalarıdır. Aydınlanma ve Fransız Devrimi sonrasında üçüncü önemli etki Batı'dan gelmiştir. **VAKIF ÖRGÜTLENMESİNİN**

NİTELİKLERİ

• Vakıflar, kendi parasal kaynağı olan ve bunu kendi ihtiyacına göre kendi kararı ile kamu yararına projeler veya faaliyetler için harcayan kuruluşlardır. Vakıflar, hükümetten ve diğerk kamu kurumlarından tamamıyla bağımsız olup mütevellî heyetleri tarafından yönetilir. Bu durum bizde de Batı'da da böyledir.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTÜ OLARAK SENDİKALAR

KAPSAM

- Sendika, serbest girişim düzeni içinde, karşı koyma, sömürüyü önleme ve emeğin toplumun olanaklarından adil ölçüler içinde yararlanmasını sağlama amaçlı sınıfsal bir örgüt olarak ifade edilmektedir (Talas, 1997).
  - Sanayi Devrimi'yle birlikte oluşan zorlu çalışma şartları ve iş görenlerin sermaye sahipleri tarafından sömürülmeleri, işçi kesiminin bilinçlenmesine ve kendi haklarını örgütlü ve örgütsüz biçimde savunmalarına yol açmıştır. Örgütlü hak arama sendikaların oluşmasının temel nedenidir.
  - Sendikalar işçi sınıfının ekonomik örgütleri
  - Üyelerinin hak ve çıkarları
  - Demokrasinin sınırlarını geliştirme
  - Sendika, serbest girişim düzeni içinde, karşı koyma, sömürüyü önleme ve emeğin toplumun olanaklarından adil ölçüler içinde yararlanmasını sağlama amaçlı sınıfsal bir örgüt olarak ifade edilmektedir.
  - Sendikalar, Türkiye'de çalışma ilişkilerinde ekonomik-sosyal hak ve çıkarların korunması ve geliştirilmesi için işçi ve işverenler tarafından oluşturulmuştur.
- Sendikalar Kanunu'na göre işçi sendikaları, iş kolu esasına göre bir iş kolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacıyla bu iş kolundaki işyerlerinde çalışan işçiler tarafından kurulurlar. İşveren sendikaları ise iş kolu esasına göre bir iş kolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacıyla bu iş kolundaki işverenler tarafından kurulurlar.

TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ VE NİTELİKLERİ

- Osmanlı Dönemi • Türkiye'de sendikal örgütlenme, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılında patlak veren "Temmuz Grevleri" adıyla bilinen grevlerle canlanmaya başlamıştır. İlk sendikalar 1909'da yürürlüğe giren Dernekler Yasası çerçevesinde kurulmuştur. Sendikal faaliyetlerle ilgili ilk yasal düzenleme bu grevler sonrası 1909 yılında çıkarılan "Tatil-i Eşgal Kanunu" adı altında çıkarılan kanundur. Bu yasal düzenleme işçi hak ve özgürlüklerinin resmî bir hâle getirilmesi açısından dönüm noktası olmuştur.

- Osmanlı İmparatorluğu'nda sendikalarla ve grevlerle ilgili ilk yasal düzenleme II. Meşrutiyet sonrasında yapılmış, bunun sonrasında bazı yazarlara göre ekonomik, bazılarına göre hem ekonomik hem antiemperyalist grevler başlamıştır. İmparatorlukta 1872–1908 yılları arasında 46 grev yapılmışken 1908 yılının iki aylık döneminde grev sayısı 50'nin üzerine çıkmış, grev hareketleri önemli sanayi merkezlerinin yanı sıra ülkenin tüm bölgelerini etkisi altına almıştır. Genel olarak grevler gıda, demiryolu, tramvay, denizyolu taşımacılığı, dokuma, metal maden, yapı gibi imparatorluğun önemli iş kollarını etkilemiştir.

Sendikacılık hareketinin doğmasıyla beraber Avrupa'dan özellikle de Paris'ten gelen etkilenmelerle işçi sınıfında siyasal bilinç oluşturmaya ve işçi sınıfının gücünün siyasal alanda değerlendirilmesini sağlamaya yönelmiş bir takım çabalar da belirmeye başlamıştır. 1889'da kurulan İttihadi Osmani Cemiyeti büyük ölçüde bu amaca yönelmiş, istibdat rejimi ülke içinde mücadelelerini engelleyince örgütün merkezi Paris'e taşınmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına dek İmparatorlukta iki sendika mevcuttur. Bunlar 1871'de kurulan Ameleperver Cemiyeti ve 1894'te kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti'dir. Ancak Ameleperver Cemiyeti'nin gerçekte sendika olmadığı, bir yardım teşkilatı olduğu da savunulmaktadır.

Bu açıdan Osmanlı'da sınıf bilinci taşıdığı söylenebilecek ilk işçi örgütü İstanbul Tophane fabrikalarında çalışan işçiler tarafından gizlice kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti'dir. • Cumhuriyet Dönemi • Türkiye'de 1923–1946 yılları arasında ekonomik, siyasi, hukuki ve sosyal koşullar sendikaların gelişmesi için gerekli ortamın ortaya çıkmasını engellemiştir.

- 1924 yılında yürürlüğe giren Anayasa ile dernek kurma hakkı tanınmıştır. Kendilerine özgü birer dernek olan işçi sendikalarının kurulması için herhangi bir hukuki engel kalmamıştır. Ancak işçilerin bölünmüşlüğü ve hükümetin milli kalkınma, ekonomik toparlanma hedefleri sendikal hareketlerin engellerle karşılaşmasına neden olmuştur. Kısacası 1924 Anayasası, cemiyet kurma hakkı tanımış olmasına rağmen, 1909 Tatil-i Eşgal Kanunu, 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu, 1926 Ceza Kanunu ve 1845 sayılı Polis Nizamnamesi'nin 12. maddesi baskıcı hükümler getirerek grevleri ve işçilerin tüm hak arayış hareketlerini özellikle 1925 sonrasında yasal olmaktan çıkarmıştır. • 1924 Anayasası ile dernek

kurma hakkı • 1947’de 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun
• 1963’te 274 sayılı Sendikalar Kanunu
• 1963’te 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu • İkinci Dünya Savaşı dışında kalmayı başaran Türkiye Hükümeti getirdiği yeni kısıtlama ve kanunlarla işçi ve aydınların üzerindeki siyasi baskıları arttırmıştır. Bu durum sendikalaşma ve siyasi parti kurma hakkını kullanmayı zorlaştırmış hatta zaman zaman imkânsızlaştırmıştır. İş Kanunu’nda yapılan değişiklikle çalışma süreleri uzamış, sanayinin bazı kesimlerinde fazla mesai zorunlu hâle getirilmiştir. Silâh altına alınmalar yüzünden daralan işgücünü takviye etmek için çocuk ve kadınlar çalıştırılmıştır. Yine bu dönemde fiyatlar çok yükselmiş, karaborsacılık artmış ve ücretler düşmüştür. Ancak sermaye tarafında artış yaşanmıştır. Savaş koşulları, etkisini ilk olarak iş mevzuatında hissettirmiştir. 1936 tarihli İş Kanunu 1940’a gelindiğinde neredeyse tamamen etkisiz kalmıştır.

SENDİKALAR KANUNU

• 1983 yılında, 274 ve 275 sayılı kanunların yerine 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 1947’de çıkan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkındaki Kanun ile 1983’te çıkan 274 sayılı Sendikalar Kanunu’nun ardından çıkan üçüncü sendika kanunudur.

TÜRKİYE'DE SENDİKALAR

• Konfederasyon değişik iş kollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesi suretiyle meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip üst kuruluşlara denilmektedir. Bugün Türkiye’de işçi sendikalarını temsil eden şu konfederasyonlardan bahsedilebiliriz:

- 35 üye sendikası ile TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu)
- 17 üye sendikası ile DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)
- 11 üye sendikası ile HAK-İŞ (Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu)
- 22 üye sendikası ile TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu)

Demokrasi halkın yönetim tarafından yapılmasını istediği kamusal eylemlerin tercih edilmesinde kullandığı bir siyasal mekanizmadır. Demokrasi bir karar verme süreci olarak kabul edildiğinde tek bir tipinin olamayacağı, siyasal mekanizma ve karar alma süreçlerine ilişkin kuramların çeşitliliği de bunu göstermektedir.

Çoğu zaman basitçe “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tanımlanan demokrasinin siyasal terminolojideki anlamı ilk anda, temsili ve sorumlu yönetim kurumlarını, yasalarla düzenlenmiş süreçlerle periyodik olarak değişen yöneticileri ve bunların sorumluluklarının hukuk kurallarıyla düzenlenmesini, yönetime katılmanın genel ve geniş çapta olması gerekliliğini, özel hukuk, kamu hukuku ve siyasal hukuk alanındaki bireysel özgürlükleri, ideoloji çeşitliliğini, çoğunluk kararının geçerli olmasına karşın azınlıklara saygıyı ve kuramların çokluğunu çağrıştırmaktadır. İnsanın sırf insan olması nedeniyle kimi haklara sahip olduğunu, devlete ve feodal bir yapıda insanın insanı sömürmesi esasına dayalı bir düzenden yararlananlara kabul ettirilebilmesi kolay olmamıştır. Bu dönem büyük uğraşlar ve savaşlarla geçmiştir.

Düşünsel alanda gelişen ve oluşan "İnsan Hakkı"nın, ulusal ve uluslararası düzeyde korunması ve yaşatılması için kullanılan ilk araç anayasal belgeler ve anayasalar olmuştur. Daha sonra Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşları tarafından kabul edilen uluslararası bildirimler ve sözleşmeler insan haklarının uluslararası alanda korunmasında etkili rol oynamıştır. BM, kuruluşundan bugüne değin insan haklarının korunmasını, en önemli amaçları arasında kabul etmiştir. Genel Kurul'un 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, daha sonra kabul edilen insan haklarıyla ilgili bildirimlere ve sözleşmelere temel oluşturmuştur. Ayrıca bölgesel sözleşmeler insan haklarının korunması yönündeki uluslararası istenci de güçlendirmiştir.

Demokrasi Kavramı Demokrasi; nihai siyasi gücün halk çoğunluğunda bulunduğu, ulusun bir topluluk olarak egemen olduğu, halkın doğrudan veya seçilmiş temsilcileri aracılığıyla hükümet çalışmalarını denetlediği bir sistem ve bir devlet örgütlenme tarzı olarak kabul görmektedir. Sivil Toplum ve Demokrasi Demokrasi, bilinçli halkların sahip çıktıkları haklar, özgürlükler ve sorumluluklar yönetimidir. Demokrasi, toplumun örgütlenmesidir ve demokrasilerde örgütsel işleyişler, organlar ve bireylerin özgür iradeleriyle vardır. Toplumların gelecekle, o toplumun bireylerinin kendi özgür iradeleriyle belirlenebilir.

İşte bireylerin bu özgür iradeleriyle oluşturdukları örgütlerin yaşam alanı bulduğu toplum, sivil toplumdur. Güçlü bir demokrasinin ön koşullarından biri güçlü bir sivil toplumun varlığıdır. Güçlü bir sivil toplum ise demokrasinin şekillenmesini birçok yönden etkiler. Bu etkilerin neler olduğuna bakacak olursak:

- Sivil toplum, devlet iktidarını sınırlayan siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki temellerin kaynağını oluşturur.
- Sivil toplum içindeki farklılaşmalar, devletin azınlık bir grup tarafından ele geçirilmesini önler.
- Canlı bir sivil toplumsal yaşam, siyasal partilerin uyarıcı nitelikteki siyasal katılım çabalarını destekler.
- Sivil toplum, devlete istikrar sağlar. Yurttaşlar, sivil toplum sayesinde daha iyi olanaklara kavuşur ve toplumun refahı artar.
- Sivil toplum aracılığıyla yeni siyasal liderlerin yetiştirilmesi sağlanır.
- Sivil toplumun demokrasinin gelişmesine en büyük katkısı, vatandaşların moral eğitimini üstlenmesidir. Daha açık bir ifadeyle, sivil toplum bireyler arasındaki etkileşimi kamu yararına uygun hâle getirmek için gerekli vatandaşlık erdeminin kazanıldığı alandır. • Sivil toplum, demokratik kültürün unsurları olan hoşgörü, ılımlılık, uzlaşma istekliliği, karşıt görüşlere saygı gibi değerlerin toplumun her katmanına yayılmasına aracılık eder. Bir siyasal rejim olarak demokrasi, insan haklarının gerçekleştirildiği düzeni temsil etmektedir. Demokrasi, insanların yalnız kendilerinin değil, aynı zamanda başkalarının haklarını savunabildikleri rejimlerdir. Bu bağlamda, kişinin kendi hak ve özgürlüklerinin diğer kesimlerle var olabilmesi ancak demokrasilerle mümkün olmaktadır.

Demokrasinin temel öğelerinden biri aktif bir sivil toplumun varlığıdır.

Çoğulcu demokrasiler ancak halkın katılımı ile gerçekleştirilebilir. Katılımcılığın sağlanmasında dernekler, vakıflar, sendikalar gibi sivil toplum kuruluşları çok önemli bir işlev yürütmekte ve bu tür kuruluşlara büyük işler düşmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokrasinin kurumsallaşmasında oynadığı roller şu şekilde özetlenebilir:

- Vatandaşlar arasında demokratik değerlerin savunulmasına yardımcı olur.
  - Temsil edilmeyen grupların güçlendirilmesi için çaba sarf eder.
  - Katılımcı demokrasinin sağlanması için faaliyet gösterir.
  - Sivil toplum kuruluşları, hükümet ve vatandaşlar arasında arabuluculuk yapar. Bunun sonucu olarak sivil toplum kuruluşları farklı ilgi ve isteklere sahip aktörler arasında köprü kurarak “kamusal alan”ların oluşmasına yardımcı olur.
  - Sivil toplum kuruluşları, kurum içi yapıları ve karar alma mekanizmalarının yarattığı örnekler sayesinde bir demokrasi kültürünün oluşmasını sağlar.
- Sonuçta demokratikleşme süreci siyasi bir süreçtir. Sivil toplum kuruluşları; toplumun siyasi vizyonunu, bireylerin siyaset yapma becerilerini geliştiren, kamuyu ilgilendiren sorunların daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlayan ve vatandaşların birlikte hareket etmelerinde öncü rolü oynayan toplumsal araçlar olarak algılandıkları ve işlev gördükleri sürece siyasi demokratikleşme sürecine katkı yapabilir. Bu açıdan bakıldığı zaman sivil toplum kuruluşları demokratik hayatın geliştirilmesinde, yerleşmenin sağlanmasında ve yönetişimin hayata geçirilmesinde etkili birer aktör olarak kabul edilebilir.

İNSAN HAKLARI

İnsan, insan olarak yaratılmış olması nedeniyle birtakım haklar ve yükümlülüklerle sahiptir. İnsanın bu haklardan vazgeçmeye, bunları devretmeye hakkı olmadığı gibi hiçbir gücün de hiçbir gerekçeyle bu hakları ortadan kaldırma yetkisi bulunmamaktadır. Bu da insan haklarının insandan ayrılmazlığını vurgulamakta ve hakların temelinde insan olarak yaratılmanın asıl faktör olduğuna işaret etmektedir. Bu hakları ifade etmek üzere çeşitli terimlerin kullanılmış olduğunu görüyoruz; kişi hak ve özgürlükleri, temel hak ve özgürlükler, kamu özgürlükleri vb. Ancak bunların hiçbiri, insan hakları kavramı kadar geniş ve kapsamlı değildir.

Hak kavramı, özgürlükleri içermenin yanı sıra kamu otoritelerinden ve özel kişilerden birtakım somut taleplerde bulunabilme yetkisini de taşır ve bu yüzden de daha geniş kapsamlıdır. İnsan hakları kavramı, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun olmasın, insanların insan olmaları dolayısıyla sahip olmaları gereken tüm hak ve özgürlükleri ifade etmektedir.

Bu yönüyle pozitif hukukun dışında ve üstünde bir anlam taşımaktadır, yalnız olanı değil, olması gerekeni de içermektedir. İnsan Hakları Tanımı ve Sınıflandırılması İnsan hakları, en genel ifadeyle kişinin insan olarak var olmasından kaynaklanan yadsınamaz ve vazgeçilemez doğal kazanımlarını ifade eder. İnsan haklarının kaynağı, insanın kendi doğasıdır.

Yaşama hakkının temel hak olarak genel kabulünün yanında, bu hakkın içeriğine ilişkin düşünceler siyasal-ideolojik tercihler tarafından etkilenebilir. Batı kaynaklı liberal düşünce geleneğinde siyasal ve sivil haklar ön plana çıkarırken sosyalist görüş, ekonomik ve sosyal hakların, Üçüncü Dünya'lılar ise ulusal bağımsızlık ve kalkınma gibi kolektif hakların üzerinde dururlar. Siyasal tercihlerden kaynaklanan bu farklı bakış açıları uluslararası standart oluşturma sürecinde uzlaşmaya dönüşmüş, bu üç insan hakları kategorisinin de geçerliliği Birleşmiş Milletler metinlerinde ifade edilmiştir.

İnsan haklarının sınıflandırılması sırasında yapılan ayrımların en önemlileri şunlardır:

- Klasik insan hakları - İsteme hakları
  - Bireysel haklar - Kolektif haklar
  - İnsan hakları - Yurttaş hakları
  - Koruyucu haklar - İsteme hakları - Katılma hakları
  - Şekli haklar - Gerçek haklar
  - Kişisel haklar - Siyasal haklar - Ekonomik haklar - Kültürel Haklar – Ödevler
  - Birinci kuşak haklar - İkinci kuşak haklar - Üçüncü kuşak haklar Birinci Kuşak Haklar (Klasik Haklar) Klasik haklar olarak da adlandırılan birinci kuşak haklar, 17. ve 18. yüzyıl düşünürlerince dile getirilmiş, Amerikan ve Fransız devrimleri ile büyük ölçüde uygulamaya geçirilmiştir.
- Klasik hakların arkasında, o dönemde ticaret yoluyla zenginleşen yeni bir sınıf olan burjuvazi vardır. İleri sürülen hak talepleri ancak devrim niteliğinde bir toplumsal ve siyasal düzen değişikliği ile karşılanabilmiştir. Birinci kuşak haklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3-21. maddeleri arasında başlıca şöyle sıralanmıştır: Yaşama ve özgürlük hakkı, kölelik yasağı, işkence yasağı, kişi olarak tanınma hakkı, hukuk önünde eşitlik hakkı, etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı, mahremiyet hakkı, seyahat özgürlüğü, sığınma hakkı vb. İkinci Kuşak Haklar (Sosyal Haklar) Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak da nitelendirilen ikinci kuşak haklar, sanayi devrimi ve sosyalist öğreti ile liberal burjuva öğretinin kendisini sosyalleştirmesi süreçlerinden geçerek ortaya çıktı. Doğuşunun temelinde, Sanayi Devrimi, bu ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı ve derinleştirdiği sosyal sınıflar arasındaki sosyal eşitsizlikler ve işçi sınıfının bu eşitsizliklere gösterdiği tepki ve eylemleri vardır. 19. yüzyılda eşitlik ve özgürlük herkese tanınmıştı ama herkes özgürlüklerden yararlanamıyordu. Bireylerin eşitlik ve özgürlüğü, soyut ve kuramsaldı. İkinci kuşak haklar, başlıca şöyle sıralanabilir: Sosyal güvenlik hakkı, çalışma, adil gelir ve sendika kurma hakkı, dinlenme hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık, beslenme ve konut hakkı vb. Üçüncü Kuşak Haklar (Dayanışma Hakları) Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak haklar, belli bir topluluk hâlinde yaşam anlayışını

yansıtır. Ayırıcı özelliği, insan için gerekli olan dayanışma ortamını yaratabilmektir. Bu haklar, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımıdır. Üçüncü kuşak haklar başlıca şöyle sıralanabilir: Barış hakkı, çevre hakkı, halkların kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı, gelişme hakkı, herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı vb. İnsan Haklarının Hukuksal Alanda Gelişimi İnsan hakları, yazılı belgelerde de düşünsel alana koşut bir gelişim göstermiştir. Anayasal belgeler, bildiriler, uluslararası sözleşmeler, ulusal ve ulusal üstü kuruluşlar (organlar) ve yargı birimleri insan hakları oluşumunun hukuksal ve etik temelini oluşturmuştur.

Bölgesel Sözleşmeler:

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- Amerikan İnsan Hakları Bildirisi ve Sözleşmesi
- Afrika Halkları ve İnsan Hakları Sözleşmesi
- Bağımsız Devletler Topluluğu İnsan Hakları
- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

İnsan Haklarını Korumanın Önemi İnsan hakları, insanın sahip olduğu haklardır. İnsanın bazı özellikleri ve taşıdığı imkânlar onu diğer canlılardan ayırır. İnsan haklarının temelinde hiçbir canlıda bulunmayan özellikleri nedeniyle insanın değerinin korunması gerekliliği yatar. İnsan hakları korunmazsa, insanın değeri yok sayılmış olur ve birçok sorun ortaya çıkar. İnsan haklarının tanınması ve korunması uzun mücadeleler sonucunda mümkün olabilmektedir.

Eğer insan hakları korunmazsa şu olumsuz durumlar ortaya çıkar:

- Toplumda huzur ve güven kalmaz.
- Kimse başkalarının haklarına saygı göstermez.
- İnsanların devlete olan güvenleri zayıflar.
- Güçlü olanlar güçsüzleri ezerek daha güçlü duruma gelirler.
- Toplumdaki insanlar arasında eşitlik söz konusu olmaz.
- Demokrasi, yerini baskıcı yönetime bırakır.
- Toplum başka bir devletin egemenliğine girebilir. İnsan hakları ulusal ve uluslararası düzeyde olmak üzere iki şekilde korunabilir. İ

nsan haklarının ulusal düzeyde; anayasa ve yasalarla, insan haklarını korumakla yükümlü devlet organlarıyla, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ve insan hakları danışma kurullarıyla korunur. İnsan haklarını korumakla yükümlü devlet organları:

- 1-Anayasa Mahkemesi,
- 2-Danıştay,
- 3-Sivil toplum kuruluşları,
- 4-Yargı organlarıdır.

Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Herhangi bir devlete bağlı olmayan gönüllü uluslararası örgütler de insan haklarının korunmasında önemli rol oynar. Bu örgütler çalışmalarını ve yaptıkları insan haklarına aykırı düşen saptamaları kamuoyuna duyurmak suretiyle baskı grubu gibi çalışırlar.

Uluslararası alanda insan haklarının korunmasıyla bağlantılı olarak çalışan en önemli sivil toplum örgütleri arasında merkezi Londra'da bulunan Uluslararası Af Örgütü, Cenevre'de Uluslararası Hukuk Komisyonu, Cenevre'de Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Örgütleri Birliği, merkezi Viyana'da bulunan Uluslararası Basın Enstitüsü, merkezi New York'ta bulunan ve temelde basın özgürlüğünü savunan Gazetecileri Koruma Komitesi sayılabilir. Uluslararası Af Örgütü ve Uluslararası Hukuk Komisyonu, aynı zamanda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nde danışman statüsüne sahiptir.

Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarını Koruma İşlevleri Kendilerini insan haklarını koruma amacına adanmış sivil toplum kuruluşlarının bu amaç etrafında toplanmış kişilerden oluşan gönüllü kuruluşlar olmaları, görüşlerinde çıkar hesabının bulunmaması, insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak verdikleri raporları inandırıcı kılar. Ancak insan haklarını koruma amacı güden örgütlerin başarılı olabilmeleri özgür ve bağımsız bir çalışma ve örgütlenme özgürlüklerinin bulunmasına, parasal durumlarına, toplumla, yöneticilerle ve resmi kuruluşlarla ve kitle iletişim organlarıyla kurabildikleri ilişkiye ve kendilerine gösterilen anlayışa bağlıdır. Ancak insan hakları ve insan hakları ihlalleri konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarının şanssızlığı, genellikle, devletten, kitle iletişim araçlarından, ulusal kuruluşlardan ve çoğunlukla vatandaşlardan dahi yeterli destek ya da çalışmalarını kolaylaştıracak bir davranış görememeleridir. Bunun en önemli nedeni, insan haklarının evrensel nitelikli, insan hakları ihlallerinin ise ulusal görünümü olması ikileminden kaynaklanmaktadır.

SİVİL TOPLUM VE DEVLET

MODERN DEVLET VE SİVİL TOPLUM

• Ortaya çıkışından günümüze devlet iktidarının etki alanının ve niteliğinin aldığı şekiller, kapitalist, sosyalist, faşist, emperyalist, sosyal demokrat ve daha birçok devlet biçimi olmuştur. Devlet kavramının geçirdiği dönüşüm gibi sivil toplum da ilkel toplumda kabile, Greko-Latin uygarlığında site, feodal toplumda senyörlük, modern devlette ise ulus ismini almıştır. Ulus-devlet'in doğasına ilişkin eleştirileri de dikkate aldığımızda hangi devlet tipinde olursa olsun, hangi ismi alırsa alsın, devlet ile sivil toplum ilişkilerini ortaya koymada anahtar bazı kavramlara başvurma ihtiyacı hissedilir. Bu kavramlar soyut devlet-sivil toplum ilişkilerinin somut temellere oturtulmasına yardımcı olabilir.

• Modern devletin ne zaman oluştuğu, diğer ifadeyle devletin "modern" niteliğini ne zaman kazandığı konusu tartışmalıdır. Kimileri modern devletin oluşumunu feodal dönemle başlatırken kimileri ise bu dönemin bitmesini beklemektedir. Ancak her koşulda mutlakîyetin "modern devletin başlıca cisimleşmesi" olduğu ve birçok ortak yönleriyle modern devlete iyi bir geçiş biçimini ifade ettiği kabul edilir.

• Mutlakîyete dayalı modern devlet yönetimi sisteminin yapısal özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- o (1) Sürekli bir ordu,
- o (2) Merkezi bir bürokrasi,
- o (3) Sistematik ve devletin tüm alanında yaygın bir vergilendirme rejimi.
- o (4) Yurt dışında sürekli elçiliklerin de bulunduğu resmi diplomatik hizmet,
- o (5) Ticari ve ekonomik gelişmeyi, teşvik edecek devlet politikaları ya da başka bir deyişle “merkantilizm”

• Tüm ülke düzeyine yayılmış ve mahkemelerin işleyişinden, ormanların, ırmakların kullanımına, gemicilik ve ticaretin düzenlenmesine kadar birçok konuyu düzenleyen kanun ve kararnemelerle en başta hukuk kavramının kendisi bir dönüşüme uğruyor, her zaman, her yerde geçerli genel ve soyut bir hâl alıyordu. Kral bu yeni yasalarla, topraklarındaki tüm nüfusa kendini daha açık ve daha etkin bir biçimde duyurabilme olanağını elde ediyor; devlet aygıtı da çıkarılan bu yasaları uygulayacak bir mekanizma olarak düşünülüyor ve bu nedenle de devletin etkinlikleri sistemleştirilmiş, eşgüdümlemiş, önceden bilinebilir ve gayri şahsi bir hâl alıyordu (Poggi, 2006).

Devletin yapısındaki bu dönüşümlerin sonucunda kamusal bir güç hâlini alan devlet, kendini toplumdan soyutlamaya başlamıştır.

• Bu şekillenme, özel alan kavramını ortaya çıkartmıştır. Kamusal görevi olmayan anlamındaki özel alan kavramı, devlet aygıtının alanı dışında olmayı ifade etmektedir. Bunun karşısındaki "kamusal" ise mutlakîyetçilikle birlikte egemenin şahsından bağımsızlaşarak nesnelleşmekte olan devlete ilişkindir. Kamusal topluluk (veya umum) the public, le public, "özel varlıklar"ın karşısı olarak "kamu gücü"nü ifade etmektedir. Devlet memurları kamusal şahıslardır, kamusal görevleri vardır, yaptıkları işler kamusaldır ve devletin bina ve kurumları da kamusal olarak adlandırılır.

SİVİL TOPLUM - SİYASAL TOPLUM

• Kuramsal olarak incelendiğinde sivil toplum kavramının en yakın ilişkide bulunduğu kavram, siyasal toplum, diğer ifadeyle devlet kavramıdır. Sivil toplum tanımlanırken sürekli siyasal topluma karşı konumuyla ve ondan farklı olan özellikleriyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla sivil toplumun temelinde öncelikle devlet kavramı vardır. Devletin olduğu yerde hem onunla birlikte hem de ona alternatif hizmetler sunan sivil toplumun varlığından söz edilir.

• Devlet-sivil toplum ayrımı çerçevesinde, sivil toplum kavramının üç farklı bağlamda kullanıldığını belirtebiliriz:

- İlki, doğal hukuk geleneğindeki doğa hâli karşıtlığına dayalı, sivil toplum ile siyasal toplum ya da devlet özdeşliği,
- İkincisi, devlet karşıtlığı bağlamı, diğer ifadeyle sivil toplum-devlet dikotomisi,
- Üçüncüsü ise devlet sonrası bağlam, yani siyasal iktidarın çözülmesinden kaynaklanacak devletsiz ideal bir toplum olarak sivil toplumdur. Günümüzde sivil toplum, devlet müdahalesi dışında kalmış ve bireylerin kendilerini yönlendirebildikleri bir alan olarak ifade edilmektedir.

ETKİLİ SİVİL TOPLUM İÇİN DEVLETİN NİTELİKLERİ

• Devlet, sosyal olmalıdır. • Devlet, sosyal sözleşmeye dayalı bir kurum olmalıdır.

- Devletin sahip olduğu güç ve yetkiler merkezde toplanmamalı, bir kısım güç ve yetkiler yerel yönetimlere devredilmelidir.
- Devlet, halk egemenliğine dayalı bir kurum olmalıdır.
- Devlet, özel teşebbüslere daha iyi ve etkin bir şekilde sunabilecekleri hizmet üretmelidir.
- Devlet, evrensel kurumlara sahip bir kurum olmalıdır.
- Devlet, katılıma dayalı bir kurum olmalıdır.
- Sivil toplum kuruluşları, toplum ile devletin arasında aracı rolünü yerine getirir ve vatandaşların karar alma sürecine doğrudan katılımlarına yardımcı olur. Devletin keyfi ve siyasi ağırlıklı mali harcamalarını denetleyen sivil toplum, aynı zamanda, oluşturduğu gönüllü sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, çevre toplulukları vb. örgütlenmeler aracılığıyla yardım amaçlı faaliyetler gerçekleştirebilir. Bu gönüllü faaliyetler ile birlikte, sivil toplum devletin harcamalarına ortak olarak, toplumun temel gereksinimlerini tamamıyla devlete bırakmak yerine toplumda bir dayanışma kültürü oluşturabilmektedir. • Dolayısıyla sivil toplum, devletin içinde doğmuştur ve ancak etkin bir devletin olduğu yerde gelişebilmektedir. Kamu sektörü ve özel sektörden sonra üçüncü bir sektör olarak sivil toplum kuruluşları da sayılabilir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, devlet-aile-özel sektör arasında dengeleyici bir unsurdur ve bir aracı rolü görür.

KAMUSAL ALAN

- Devletin etkin olduğu tüm ülkelerde bir de kamusal alan vardır. Kamusal alan, sokaktır, caddedir ve vatandaşların ortak yaşam ve görüş alanıdır. Sivil toplum da kamusal alandaki etkinlikleriyle var olmaktadır.
- Kamusal alan, sivil toplumun "somut, maddi sınırlara sahip, farklı unsurlar dizisinin bir bileşimidir.
- Kamu, kendisini özel alandan ayrı bir alan olarak ortaya koyar. Kamusal alan, farklı görüş açılarının, kamuoyunu belirleme konularında rekabet ve çatışmanın olduğu bir alandır. Bireyler, dinsel, ekonomik, kültürel, ideolojik, sınıfsal ve etnik farklılıklar etrafındaki kimliksel yaşam şekillerini özel alanla sınırlı tutarken; kamusal alana vatandaşlık statüsüyle dâhil olmuş, sahip oldukları kimliklerle haklarını ve katılma yollarını vatandaşlık özellikleriyle elde etmişlerdir.

SİVİL TOPLUM VE SİVİL İTAATSİZLİK

- Yasadışı olması, sivil itaatsizlik haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal yollar denendikten sonra girilen yasadışı bir eylemdir
- Aleni olması, sivil itaatsizlik yasadışı olmasına rağmen açık ve aleni bir eylemdir.
- Hesaplanabilir olması, eylemin seyri ve sonuçlarının eylemin başında söylenenlere uygun olması,
- Politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi,
- Şiddetin reddedilmesi,
- Sivil itaatsizliğin, ortak adalet anlayışına, kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması,
- Sivil itaatsizlik eyleminin, sistemin geneline değil tekil haksızlıklara karşı ortak bir eylem olması,
- Son olarak, sivil itaatsizlikte haksızlıklara karşı çifte standart kullanılmaması gerekir.

ULUSLARARASI SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

- Uluslararası sivil toplum kuruluşu (USTK), devletlerarası antlaşma ile kurulmayan, devletten bağımsız hareket edebilme yetisine sahip, kâr amacı gütmeyen, en az iki ülkede faaliyet gösteren, belirli bir misyonu olan ve bu misyonu gerçekleştirmek için bir kurumsal yapı altında toplanmış, kişi ve/veya kişi gruplarından oluşan yapılanmadır.
- Kurucu Antlaşma: Hükümetler arası örgütler, uluslararası hukukun çizdiği çerçeve içinde, devletlerarasında imzalanan antlaşmalarla kurulurken uluslararası sivil toplum kuruluşu bir devletin iç hukukuna tabi kişiler, kişi grupları ya da birlikler tarafından kurulur. • Kurumsal Yapı: uluslararası sivil toplum kuruluşlarının bir merkezinin ve demokratik usullerle seçilmiş bir başkan ya da yürütme biriminin, diğer ifadeyle temel bir örgütsel yapısının olması gereklidir.
- Yasallık, Amaç ve Faaliyetlerde Uygunluk: Uluslararası sivil toplum kuruluşları uluslararası işbirliğini ve dünya barışı ile ilgili politikaları ve çabaları desteklemektedir.
- Kâr Amacı Gütmeme: Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin ve politikalarının kâr amaçlı olmaması temel koşullardan biridir.
- Devletlerin İç İşlerine Karışmama İlkesi: Uluslararası sivil toplum kuruluşları belirli amaçları yerine getirmek için kurulmuş ve hükümetlerden bağımsız olarak faaliyette bulunan kuruluşlardır. Ancak bu kuruluşların temel hedefi faaliyette bulunduğu konu, coğrafya ve sorunlar üzerinde mümkün olan en iyi duruma erişebilmektir.
- Üyelik ve Faaliyet: Bir hükümet dışı kuruluşun, uluslararası sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirilebilmesi için en az birden fazla farklı ülkeyi kapsayan üyeleri, fon kaynakları ve faaliyetleri olmalıdır.

TEMEL İŞLEVLERİ

- Sivil Toplum Kuruluşlarının gerek ulusal gerekse uluslararası düzlemde üstlendikleri işlevleri genel olarak üçe ayırabiliriz:
- Kamuoyu oluşturma: Sivil toplum kuruluşlarının başlıca işlevlerinden biri olan kamuoyu oluşturmak suretiyle bireylerin taleplerini dile getirmesine yardımcı olunur.
- Çoğulcu toplum yapısının oluşturulması: Sivil toplum kuruluşları gerek örgüt içi yapıları itibariyle gerekse varlıkları nedeniyle çoğulcu bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir işlev üstlenmektedir. Öncelikle uluslararası sivil toplum kuruluşları aynı amacı gerçekleştirmeye yönelik farklı çözüm yollarını savunan bireyleri bir araya getirmeleri nedeniyle toplumsal dokularda çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmakta. Öte yandan çeşitli amaçlara yönelik faaliyet gösteren birçok örgütlü yapının toplum bünyesinde yer alması olgusu da çoğulculuğun göstergelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. • Koruyucu tampon oluşturma: Uluslararası sivil toplum kuruluşları gerek devletin gerçekleştirdiği uygulamalara gerekse serbest pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon işlevini görmektedir.

FAALİYETLERİ

- İnsani yardım (Sınır Tanımayan Doktorlar). İnsani Yardım Sağlanmasındaki Roller: Bazı ülkelerde yaşanan hızlı nüfus artışı, kıtlık, tabii afetler ve savaşlar gibi durumlar, sivil toplum kuruluşlarının yardımını zorunlu hâle getirmiştir. İnsani yardım kapsamındaki sivil toplum kuruluşlarına kiliselerden eğitime, sağlık kurumlarına kadar çok geniş bir yelpazeye sahip sivil toplum kuruluşları girmektedir.
- İnsan hakları (Uluslararası Af Örgütü). BM'nin kurulmasından beri insan haklarını koruma ve geliştirme alanında çaba gösteren sivil toplum kuruluşlarının tarihsel bir önemi vardır. Sivil toplum kuruluşlarının da büyük çabalarıyla kabul edilen 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, sivil ve politik haklar, işkenceyi önleme, ekonomik, sosyal ve eğitim hakkı, sosyal güvenlik, eşit işe eşit ücret gibi çeşitli haklar sivil toplum kuruluşları sayesinde kabul görmüştür. Günümüzde insan haklarını koruma ve geliştirme hususunda BM ile sivil toplum kuruluşları arasında sıkı bir işbirliği yürütülmektedir.
- Sosyo-ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma (OXFAM – Oxford Açlıkla Savaş Komitesi).
- Çevre (Greenpeace). Sivil toplum kuruluşlarının çevre konusunda oynadıkları roller ve kazandıkları başarılar insan haklarında olduğu gibidir. Refah durumuna ve kanuni yönden alınan önlemlere bağlı olarak ülkeden ülkeye çevreyle ilgili sorunlar değişik değişiklik gösterebilmektedir. BM sistemi içinde özellikle 1972 de Stockholm'de yapılan çevreyle ilgili antlaşmadan sonra çevreci sivil toplum kuruluşlarının etkileri artmıştır. 1973 yılında yapılan "Yok olma tehlikesi içinde olan bitki ve hayvan

türlerinin uluslararası ticareti” ile ilgili konvansiyon çevreci sivil toplum kuruluşlarına gözlemci statüsü vermiştir.

Bununla beraber 1992’de Rio’da yapılan Dünya Zirvesi’nde de “Agenda 21” (Yerel Gündem 21) ile çevreyi korumak için sivil toplum kuruluşlarının konumları daha da kuvvetlendirilmiştir.

- Barışı ve Güvenliği Korumadaki Roller: Sivil toplum kuruluşları uluslararası arenada, insanların can güvenliğinin sağlanması, silahların kontrolü ve barışın sağlanması operasyonlarında aktif olarak yer almaktadır. Bu konudaki en büyük başarı kara mayınlarının yasaklanması olmuştur.
- Barışın Sağlanması: Çatışmaların önlenemediği durumlarda sivil toplum kuruluşları tarafları barış masası etrafında toplamaya çalışmakta ve arabuluculuk rolleriyle barış için gerekli yardımları her iki tarafa da yapabilmektedir. Eğer sivil toplum kuruluşları uzun süreden beri o bölgede bulunuyor ve saygınlıklarını her iki tarafa da kabul ettirebilmişlerse bu çabaları devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan fazla etkili olabilmektedir.

UYGULAMA YÖNTEMLERİ

- Gündem oluşturma. Bir konu hakkındaki sorunları ortaya koyarak karar vericileri etkilemek için dikkatlerini bu sorunlara çekmeye, kısaca gündem oluşturmak denilmektedir. Sivil toplum kuruluşları özellikle medyayı ve interneti kullanarak kamuoyu gündemi oluştururlar. Sivil toplum kuruluşlarının asıl varlık sebeplerinden biri de gündemi belirleyerek halkı bu konuda bilinçlendirmektir.
- Sonuca yönelik pazarlık yapma. Sivil toplum kuruluşları, çok taraflı sözleşmelerin başarısı için hazırlanma aşamasında önemli rol oynayabilmektedir.
- Meşruiyet kazandırma. Sivil toplum kuruluşlarının ana görevlerinden bir tanesi de devletleri ve uluslararası kuruluşları denetlemektir. Sivil toplum kuruluşları sadece uluslararası antlaşmaların kabul edilmesinde değil aynı zamanda kabul edilen devletlerin ve uluslararası kuruluşların bu antlaşmalara uyup uymadıklarını da denetleyebilmektedir.
- Çözümleri Uygulama. Sivil toplum kuruluşları genellikle devletlerin yapamadıkları ya da yapmayı reddettikleri görevleri üstlenmektedir. Artık sivil toplum kuruluşları geleneksel devlet eylemini eleştirmek işlevlerinin yanında devletlerin gerçekleştirmedikleri veya çeşitli nedenlerle gerçekleştirmeleri mümkün olmayan projeleri de yürütmektedir.

Türkiye'nin bir modernizasyon projesi olarak Batı'ya yönelmesi, eş zamanlı olarak Batı ile bütünleşme çabalarını da gerekli kılmıştır. Doğu ile Batı dünyaları arasında jeostratejik ve jeopolitik olarak bir köprü konumunda olan Türkiye, kuruluşundan bugüne kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal olarak kalkınmada öncü Batı toplumlarını, özelden, bugün AB'yi oluşturan üye ülkeleri referans almıştır ve yenileşmesini modern Avrupa normları ve kültür kodları üzerine inşa etmiştir. AB'ye üye olmak isteği, Türkiye'nin bu kavuşma iradesinin en belirgin göstergesi olmuştur. Eylül 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması'nın Aralık 1964'te yürürlüğe girmesini müteakip başlayan Türkiye-AB ortaklık ilişkisi, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının ilanı ile yeni bir aşamaya girmiş ve bu kavuşma macerası, 2004 yılında AB'nin açıkladığı İlerleme Raporu'nda Türkiye'nin AB Müktesebatında yer alan Kopenhag Kriterlerine uyum sağladığı yönünde olumlu görüş belirtmesi ve katılım müzakerelerinin başlatılmasından yana tavsiyede bulunmasıyla doruk noktasına yükselmiştir. Bu tavsiye doğrultusunda yine 2004 yılının 16/17 Aralık'ında toplanan Zirve'de Türkiye ile müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlatılması kararı alınmıştır.

AB'nin Kısa Kuruluş Tarihi

- 1951: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, altı kurucu üye tarafından kuruldu.
- 1957: Roma Antlaşması ile bir ortak pazar kuruldu.
- 1973: Topluluk, dokuz üye ülkeye çıktı ve ortak politikalar geliştirildi.
- 1979: Avrupa Parlamentosu'na ilk doğrudan seçimler yapıldı.
- 1981: Akdeniz'i içine alan ilk genişleme gerçekleşti.
- 1993: Tek Pazar sonuca ulaştı.
- 1993: Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği kuruldu.
- 1995: AB büyüyerek 15 üyeye çıktı.
- 2002: Euro banknotları ve madeni paraları dolaşıma sunuldu.

AVRUPA BİRLİĞİ (AB)'NİN KURULUŞU

Schuman Bildirgesi 9 Mayıs 1950'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmayı önermiş ve bu öneri 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması ile hayata geçmiştir. Böylece altı kurucu ülke (Belçika, Federal Almanya Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) arasında ortak bir kömür ve çelik pazarı oluşmuştur. Amaç, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın zafer kazanan ve yok olan uluslar arasında barış tesis etmek ve paylaşılan kurumlar içinde iş birliği ile eşit bir şekilde bu ülkeleri bir araya getirmektir. Avrupa'nın siyasi oluşumu, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla önemli ölçüde değişti.

Duvarın yıkılması iki Almanya'nın Ekim 1990'da birleşmesine ve Sovyet denetiminden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine demokrasinin gelmesine yol açtı. Sovyetler Birliği de Aralık 1991 tarihinde dağıldı. Aynı zamanda üye devletler, başkan ve başbakanlardan oluşan Avrupa Konseyi'nin Aralık 1991'de Maastricht'te benimsediği yeni Avrupa Birliği Antlaşması üzerinde tartışıyorlardı. Antlaşma, 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girdi. Hükümetler arası iş birliği bölgelerini var olan birleşik Topluluk yapısına ekleyen Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği'ni oluşturdu.

Bu yeni Avrupa dinamizmi ve kıtada değişen jeopolitik durum, üç yeni ülkenin, Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in 1 Ocak 1995'te AB'ye katılmasına yol açtı. Bu sırada AB, o zamana kadar ki en parlak başarısına doğru, tek para oluşturmaya doğru ilerliyordu. Euro, 1999'da (nakit-dışı) mali işlemler için tanıtıldı, 2001 yılında banknot ve madeni paralar Euro bölgesi denilen 12 ülkede dolaşıma çıkarıldı. Euro, bugün Amerikan dolarının yanı sıra tüm dünyada geçerli olan anapara birimlerinden biridir.

Avrupalılar, küreselleşme ile karşı karşıyadır. Yeni teknolojiler ve internet kullanımının hızla artması ekonomileri değiştirmekte ve aynı zamanda da beraberinde sosyal ve kültürel güçlükler getirmektedir. Mart 2000'de AB, Avrupa ekonomisini modernize etmek ve ABD ya da yeni sanayileşen ülkeler gibi dünya pazarındaki güçlü oyuncularla rekabet edebilmek için "Lizbon Stratejisi"ni benimsedi. Lizbon Stratejisi, buluşlar yapılmasını ve ticari yatırımları teşvik etmeyi ve aynı zamanda Avrupa eğitim sistemini bilgi toplumunun gereksinimlerini karşılamaya uygun hâle getirmeyi amaçlıyordu. Bununla birlikte işsizlik ve emekliliğin artan maliyeti ulusal ekonomiler üzerinde baskı yaptığından reformlar daha da gerekli hâle gelmişti. Seçmenler, bu sorunlara pratik çözümler bulmaları için hükümetlerini sürekli uyarıyordu.

AVRUPA BİRLİĞİNİN İŞLEYİŞİ

Karar Alma Üçgeni Avrupa Birliği yalnızca bir ülkeler konfederasyonu olmanın ötesinde bir yapı,

ancak bir federal devlet de değildir. Son 50 yılı aşkın bir süredir sürekli gelişmekte olan politik sistemi tarihsel açıdan benzersizdir. Antlaşmalar (birincil olarak bilinen mevzuat), AB vatandaşlarının günlük yaşamları üzerinde doğrudan etki yapan “ikincil” mevzuatın temelini oluşturmaktadır. İkincil mevzuat esas olarak AB kurumlarının benimsediği tüzük, yönerge ve tavsiyelerden oluşmaktadır. Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi olarak da bilinen Avrupa Birliği Konseyi, AB’nin temel karar alma organıdır. AB üyesi devletler altı aylık dönemlerde Konsey Başkanlığı’nı sırayla yürütürler. Her Konsey toplantısına her AB ülkesinden bir bakan katılır. Hangi bakanın toplantıya katılacağı gündemdeki konulara bağlıdır; dış işleri, tarım, endüstri, ulaştırma, çevre gibi.

Konseyin “ortak karar usulü” içinde Avrupa Parlamentosu’yla paylaştığı yasama yetkisi var. Buna ek olarak Konsey ve Parlamento, AB bütçesinin kabulünde de eşit sorumluluk taşır. Konsey ayrıca Komisyon tarafından müzakere edilmiş uluslararası anlaşmaları da sonuca ulaştırır. Avrupa Parlamentosu Avrupa Parlamentosu, AB vatandaşlarını temsil eden seçilmiş bir organdır. AB’nin etkinlikleri üzerinde politik gözetimde bulunup yasama sürecinde yer alır. 1979 yılından bu yana Avrupa Parlamentosu üyeleri, her beş yılda bir doğrudan genel oy kullanma hakkıyla seçilmektedir. Avrupa Parlamentosu genel kurul oturumlarını Strasburg’da ve ek oturumları da Brüksel’de gerçekleştirir. Genel kurul oturumları için hazırlık çalışmalarını yürüten 20 komitesi ve genellikle Brüksel’de toplanan birkaç politik grubu bulunmaktadır. Genel Sekreterlik Lüksemburg ve Brüksel’de bulunur. Parlamento, AB’nin mevzuat çalışmalarına üç düzeyde katılmaktadır: • Avrupa Parlamentosu, 1987’de Avrupa Tek Senedi’nin yürürlüğe koyduğu “işbirliği” usulü altında Avrupa Komisyonu tarafından önerilen yönerge ve tüzük tasarıları üzerinde görüş bildirir. Komisyon’dan, Parlamento’nun görüşlerini dikkate alması için önerilerinde değişiklik yapması istenebilir.

• 1987’den beri Avrupa Parlamentosu’nun Komisyon tarafından müzakere edilmiş uluslararası anlaşmalara ve Avrupa Birliği’nin büyümesiyle ilgili herhangi bir öneriye vermesi gereken onay kapsayan bir “onay” usulü vardır.

• 1992 tarihli Maastricht Antlaşması’nın ortaya koyduğu “ortak karar” usulü de, işçilerin serbest dolaşımı, iç pazar, eğitim, araştırma, çevre, Avrupa içi ağlar, sağlık, kültür, tüketicinin korunması dâhil tüm önemli konular dizisiyle ilgili yasamada Parlamento’yu AB Konseyi ile eşit düzeye getirmektedir. Avrupa Komisyonu Komisyon, Avrupa Birliğini yöneten ve işleten kurumsal üçgenin üçüncü ayağını oluşturmaktadır.

Üyeleri, Avrupa Parlamentosu’nun onayına bağlı olarak üye devletler arasındaki bir anlaşmayla beş yıllık bir süre için atanır. Komisyon, Parlamento’ya karşı sorumludur ve eğer Parlamento kendilerine karşı bir gensoru yöneltirse tüm Komisyon’un istifa etmesi gerekir. Diğer Kurumlar ve Organlar

• Adalet Divanı

• Avrupa Sayıştay

1 • Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi

• Bölgeler Komitesi

• Avrupa Yatırım Bankası

• Avrupa Merkez Bankası

AB’DE GENİŞLEMENİN TARİHÇESİ

Genişleme, 21. yüzyıla hazırlanan Avrupa Birliği için en önemli fırsatlardan biridir. Yeni üyelere bir istikrar ve refah bölgesi sunarak kıtanın barışçıl yollarla bütünleşmesini daha ileriye götürmek için benzersiz tarihi bir görevdir. AB, şimdiden başarılı bir genişleme geçmişine sahiptir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulmasına ilişkin Paris Anlaşması (1951) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) ve EURATOM’un kurulmasına ilişkin Roma Anlaşması (1957) altı kurucu üye tarafından imzalanmıştır: Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda. AB bundan sonra ard arda altı genişleme sürecinden geçti: 2003’te adaylık başvurusunu yapmış olan Hırvatistan, Türkiye ile birlikte 2005’te müzakerelere başladı. 9 Aralık 2011’de Katılım Antlaşması’nı imzalayan Hırvatistan’ın 2013 yılında üye olmasıyla AB 28 üyeli bir Birlik hâline geldi.

Böylelikle 1 Ocak 2015 tarihi itibarıyla 28 üyeli Avrupa Birliği’nin yaklaşık nüfusu 508.2 milyona, AB’nin resmî dillerinin sayısı da 24’e ulaştı. Mevcut durumda Türkiye dâhil AB’ye üye olmaya aday toplam 5 ülke bulunmaktadır. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi gereken reform paketleri, Türkiye’de demokrasinin, insan haklarının ve sivil toplumun gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de bu reformlar gerçekleştirilirken Türk halkının Avrupa Birliği üyeliğine karşı görüşü nasıldır? “Avrupa Birliği ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu” adı altında bir tebliğ hazırlanmıştır. Bu tebliğde, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerde sivil toplumun güçlendirilmesi ve sivil toplum kuruluşlarına destek verilmesi gereği vurgulanmaktadır.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri hem üye devletlerin ulusal kurumları hem de Avrupa Birliği kurumları tarafından yürütülmektedir. Avrupa Birliği’nin hâlen mali kaynak sağladığı faaliyetler şunlardır: o Sivil toplumun güçlendirilmesi, o Sosyal diyalog, istihdam ve sosyal ilişkiler, o Topluluk Programları (Socrates, Youth ve Leonardo da Vinci Programları), o Akademik alandaki diğer

etkinlikler (Jean Monnet Bursu), o Araştırma alanında insan kaynakları ve mobilite eylemleridir. (Marie Curie Eylemleri) Avrupa Birliği hem sivil toplumun güçlendirilmesi için çaba sarf etmekte hem de üretilen projelere fon sağlayarak sivil toplum kuruluşlarına destek vermektedir.

AB'DE SOSYAL POLİTİKALARIN GELİŞİMİ

Avrupalılaşıma serüveni: 20. yüzyılın ortalarından bu yana devam etmektedir. Avrupa'nın benimsediği ve Avrupa'ya özgü "toplum modeli"nin genel ilkeleri bulunmaktadır.

Bu ilkeler şunlardır:

- Demokrasi ve katılım ile şekillenen ekonomik zenginlik ve sosyal birlik,
- Uzlaşma arayışı: Siyasetin/devletin etkin ve uzlaşma sağlayıcı bir rol oynaması,
- Nispeten eşitlikçi ücret ve gelir dağılımı,
- Piyasa organizasyonuna sınırlama,
- Dayanışma, hakkaniyet ve evrensel kapsama: Tüm vatandaşları kapsayan kapsamlı temel sosyal güvenlik,
- Fırsat eşitliği, • İnsana ve çalışma haklarına saygı ve çalışma yoluyla elde edilen yaşamın sosyal refah devletin temeli olduğuna olan sağlam inanç,
- Toplumsal çıkar grupları arasındaki çatışmaların demokratik yoldan çözümlenmesini esas alması,
- Yüksek derecede koordineli ücret pazarlığı ve çıkar organizasyonu.

Avrupa'nın 21. yüzyıldaki Misyonu:

- Halkları için barış, zenginlik ve istikrar sağlamak,
- Kıtadaki bölünmelerin üstesinden gelmek;
- Halkların güvenlik içinde yaşamalarını sağlamak;
- Dengeli ekonomik ve sosyal gelişmeye katkıda bulunmak,
- Küreselleşmenin getirdiği güçlükleri alt etmek ve avrupa halklarının çeşitliliğini korumak,
- Sürdürülebilir kalkınma ve sağlıklı çevre, insan haklarına saygı ve sosyal piyasa ekonomisi gibi avrupalıların paylaştığı değerleri korumaktır.

SİVİL TOPLUM VE AB

Sivil toplum kuruluşları, günümüzde toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kâr amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür. Sivil toplumun varlığından bahsedilmek için sivil toplum kuruluşlarının devletin vesayeti altında olmaması, bu kuruluşların kendi yapılanmaları ve faaliyetleri hakkında kendilerinin karar vermesi ve devlet politikalarını belirleyebilmede etkili olmaları gerekmektedir. Sivil toplum dört işlevi yerine getirmektedir.

Bunlar:

- Devlet gücünü meşrulaştırma aracı olma işlevi,
- Despotizme karşı güvence olma işlevi,
- Demokrasiye geçişi kolaylaştırıcı bir etken olma işlevi,
- Son olarak uygarlığı barbarlıktan ayıran bir ölçüt olma işlevidir.

Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Türleri Türkiye'de sivil toplum kuruluşu niteliğinde olan örgütlenmeler beş kategoride incelenebilir. Bunlar; cemaatler, vakıflar, dernekler, sendikalar ve mesleki örgütlenmelerdir. Türkiye'de hâlen 80.757 dernek faaliyet göstermektedir. kamuya yararlı dernek, 4 bin 915 vakıf, aralarında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Noterler Birliği, Barolar Birliği, Eczacılar Birliği gibi kuruluşların yer aldığı 14 kamu kuruluşu niteliğinde meslek kuruluşu vardır. Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Avrupa Birliğine göre sivil toplum kuruluşları kapsamına, sendikalar ve konfederasyonlar, yerel birlik ve kooperatifler, ticaret birlikleri, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, hizmet ve üretim birlikleri, yerel yönetimlerin bir araya gelerek kurdukları örgütler, politik ilgi grupları, dinsel ilgi grupları ve öğrenci birlikleri girmektedir. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde hükümet dışı aktörlerin etkinliği ve iç siyasal dinamiklerinin önemi çok büyüktür. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gibi kuruluşlar ile Türk-İş, Hak-İş gibi işçi sendikalarının, politika oluşturma süreçlerinde etkinliklerde buldukları göze çarpmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu, Türkiye'de insan hakları örgütlerini siyaset sürecine katma eğilimindedir.

AB İLİŞKİLERİNDE BUGÜNKÜ DURUM

Komisyon "Topluluk müktesebatının analitik incelemesi" için hazırlığa davet edilmiştir. Türkiye-AT Ortaklık Konseyi'nde alınan 11 Nisan 2000 tarihli 3/2000 sayılı Karar uyarınca, AB müktesebatının analitik incelemesini gerçekleştirmek üzere 8 alt komite kurulmuştur. 1. Tarım ve Balıkçılık 2. İç Pazar ve Rekabet 3. Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri 4. Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik 5. Teknolojik Yenilik, Eğitim ve Araştırma Programları 6. Ulaştırma, Çevre, Enerji ve Trans-Avrupa Şebekeleri 7. Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika 8. Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu ve Kara Para Aklanmasının Önlenmesi Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana ülkemiz bu alandaki mevzuat uyumunda oldukça ileri bir seviyeye

ulaşmıştır. Gümrük Birliği Türkiye'nin dış ticaret rejimini yeniden yapılandırmakla kalmamış, AB ile geleneksel olarak sürdürülen ticari ilişkilerin geliştirilmesinde de rol oynamış ve üçüncü ülkelerle ticaret bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacmi Gümrük Birliği sonrasında büyük ölçüde artmıştır.

Sosyal Politikanın Kavramsal Çerçevesi

Sosyal politika, toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu özelliği ile sosyal politika, ekonomi, sosyoloji, felsefe, hukuk ve siyaset bilimiyle yakın bir ilişki içerisinde. Sosyal politikayı dar anlamıyla “çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak” olarak tanımlamak mümkündür. Amaç olarak önceleri sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan tehlikelere (iş kazaları) ve sefalete (yoksulluk, işsizlik, hastalık veya yaşlılık) karşı işçileri korumayı ve gerekli önlemleri almayı amaç edinen sosyal politikanın hedef kitleleri zaman içerisinde değişime uğramıştır. Geniş anlamda sosyal politika, toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki karşıtlık ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Sosyal Devlet ve Sosyal Politikanın Dönüşümü

Sosyal devlet “vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen” devlet diye tanımlanmaktadır. Vatandaşlarının ekonomik ve sosyal haklardan (sosyal güvenlik, sendika, toplu sözleşme ve grev, asgari ücret, eğitim, insan hakları, işçi hakları ve sağlık hakları gibi) yararlanmaları için sosyal devlet gerekli önlemleri alır. Böyle bir tanımlama, batı toplumlarında çoğunlukla “refah devleti” (welfare state) denilen devlet anlayışına karşılık gelmektedir. Sosyal devletin işlevinin 1970’li yıllara oranla önemli oranda azalmış olması devletin sosyal politika üretme görevini sivil toplum örgütleriyle paylaşması sonucunu doğurmuştur. Gönüllülüğün, katılımın ve sivil toplumun gelişmesi bir demokrasi ve gelişmişlik göstergesi olmakla birlikte sürecin arka planında sosyal devletin gerilemekte olduğu da unutulmamalıdır.

Sivil Toplumun Sosyal Politikaya Katkıları

Genel olarak bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının 20. yüzyıla kadar “gönüllü organizasyonlar” adı altında toplumun yoksul kesimlerine yönelik küçük toplum projeleri yürüttükleri görülmektedir. Hindistan’da Gandhi Hareketi’nin halkların eşitliği ve toprak reformu amacına yönelik yaptığı mücadeleler ve yine aynı ülkede “People’s Courts” adındaki gönüllü bir organizasyonun toplumun yoksul kesimlerinin haklarını elde etmesine yönelik çabaları buna örnek olarak verilebilir. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının gündeme gelmesi özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle başlayan döneme rastlamaktadır. Söz konusu dönemde sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ilk çalışmalar, Avrupa’nın yeniden inşası politikalarına paralel olarak ve giderek az gelişmiş ülkelere doğru yönelen beslenme, sağlık, barınma gibi toplumun yoksul kesimlerinin en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik küçük çaplı insani yardım projeleri şeklinde yürütülen sınırlı birtakım çalışmalardır.

Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyal Politika

Alanlarındaki İşlevleri Sosyal politikaya katkı ve etkide bulunan ilk sivil toplum örgütü sendikalardır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı elverişsiz yaşam şartlarını kendi kendine yardım suretiyle düzeltmek için kurulan, faaliyetleri belli bir amaca yönelmiş meslek teşekkülleri olan sendikalar önemli sivil toplum örgütleri olarak göze çarpmıştır. Sivil toplum örgütleri, sosyal politika açısından kendi kendine yardım mekanizması olarak adlandırılır. Ancak demokrasinin olduğu ortamlarda doğup gelişebilir.

Sivil toplum örgütlerinin Batı’da gelişmelerinin temel nedenlerinin biri de bu ülkelerde demokrasinin gelişmesidir. Böyle bir gelişme o ülkede temel sosyal politikalar oluşturulurken toplumun değer yargılarının referans alınarak hareket edilmesini gerektirmektedir. Bu durum belirlenen politikaların toplumca benimsenmesinde ve uygulanmasında karşılaşılabilecek dirençleri azaltmaktadır. Önemli bir sivil toplum örgütü olan sendikaların kurulup faaliyete geçebilmeleri için ekonomik ve demokratik hakların gelişmiş olması gerekir. Sendikalar ilk geliştikleri yıllarda üyelerine yardım etme, üyeleri arasındaki dayanışmayı sağlamaya yönelik faaliyete önem vermişlerdir. Sendikalar birçok ülkede, siyasal sisteme baskı yaparak siyasi açıdan bazı hakların elde edilmesi yönünde başarılı çalışmalar yapmışlardır. Örneğin Polonya’da sivil toplum oluşturmaya yönelik ilk faaliyet 1976’da kurulan İşçi Savunma Komitesi tarafından başlatılmıştır. Bu dönemde İşçi Savunma Komitesi, eşitsizlik, yolsuzluk ve hükümetin başarısız politikalarına karşı muhalefet ederek geniş çapta bir sivil toplum hareketi başlatmıştır.

Sivil Toplumun Sosyo-Politik Amaçları Demokrasi: Toplumun gerek bireysel, gerekse kolektif olarak kendi istek ve tercihlerini ortaya koyabilmesinin, gerek kişilerin kendi bireysel kimliklerini

savunmaları yönünden, gerekse toplumların kolektif ihtiyaçlarının açıklanabilmesi ve savunulabilmesi yönünden önemi bilinmektedir.

Bu demokrasidir.

Sosyal barış: Sosyal barış kavramı, refah devleti döneminde özellikle dar anlamda sosyal politika kavramının aktörleri olan işçi, işveren ve devlet arasındaki ilişkilerin çatışmalardan ve hukuk düzenini tehdit eder konumdan uzak olması amacını ifade etmek için kullanıla gelmiştir. Bu dönemde, işçi sendikaları ile işverenler arasındaki sözleşmelerin barışçıl ortamda ve süreçte oluşumunu ifade eden kavram, sosyal barış kavramı olmuştur.

Sosyal refah: Sosyal refah, genel olarak bir ülkede yaşayan insanların sosyo-ekonomik yaşam düzeyini ifade eder.

Bir başka ifadeyle sosyal refah, toplum içinde insanların yaşam standartlarının, ihtiyaçlarının ne kadarını karşılayabilecek durumda olduklarıyla ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında sosyal refahı gerçekleştirmek, sosyal politikaların temel amacıdır. Sosyal adalet: Sosyal adalet kavramı genellikle sosyal refahın eşit dağılımı ve fırsat eşitliğini ifade etmektedir.

İnsanların sosyo-ekonomik eşitsizliklerin yarattığı olumsuzluklar nedeniyle özgür bireyler olarak ortaya çıkamamaları ve toplumsal özgürlük ve gelişim sürecinde bireysel olarak yer alamamaları bu insanların bazı mekanizmalar tarafından korunması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Akademik ve uluslararası çevrelerde, az gelişmiş ülkelerde devletin ve piyasanın gösterdiği başarısızlığın yarattığı boşluğun sivil toplum tarafından kapatılacağı inancı hâkim olmuştur.

Sivil topluma olan ilginin artması, bu kuruluşların devlete göre insanlara ulaşmak, sorunlarını anlamak ve onların kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulmalarını sağlamak bakımından daha etkin oldukları iddiasına dayanmaktadır. Bu iddia büyük oranda doğrudur.

GÖNÜLLÜLÜĞÜN NEDENLERİ

Toplumsal, dinî ve vicdanî değerler Serbest zamanlarını yararlı bir iş yaparak değerlendirme Toplumda çeşitli sosyal ilişkiler geliştirme Gönüllü etkinlikler, zaman ve yoğun emek isteyen işlerle uğraşmayı ve çaba harcamayı gerektirmektedir. Gönüllülük bir dernek, vakıf veya bir diğer sivil toplum oluşumunda görev almaktan, yardım ve bilinçlendirme kampanyalarında çalışmaya kadar çeşitlilik göstermektedir. Bazı gönüllüler, bir yerlerde ihmal edilmiş olan nüfus gruplarını toplumun görmesi ve anlaması için çaba harcamaktadırlar. Diğer bir kısmı, çevreci olarak doğanın temiz ve sağlıklı kalması için uğraşmakta, bazıları ise aşevleri, kanser hastası çocuklar, afet mağdurları vb. için yardım toplamaktadır. Bazı kişiler ailesiz çocuklara koruyucu aile olmakta, çocuk yuvaları, hastaneler, çocuk eğitim evleri gibi yatılı kuruluşlarda gönüllü çalışmalar yapmakta ve o kuruluşlara dinamik katkılar vermektedir. Yine bazıları hiçbir zaman tanımayacakları kişilere yardım etme üzere kan vermekte, bazı gönüllüler ise evlilik sorunları, aile plânlaması, çocuk sağlığı ve beslenmesi gibi konularda çiftlere bilgilendirme yapmaktadır.

GÖNÜLLÜLÜĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

1. Gönüllülerin içten gelen çalışma arzuları, canlılığı, sıcak samimiyetleri ve özel katkıları olmakla beraber genellikle yeterli bilgi ve becerileri bulunmadığından yani birer profesyonel olmadıklarından bu tür elemanların yerini alamazlar. Bu nedenle gönüllülerin profesyonel kişilerce sürekli olarak denetlenmeleri gerekir.
2. Gönüllüler yararlı olabilir. Ancak bunun için çok iyi organize edilmelidirler. Aksi hâlde karışıklık, keyfîlik, kaynak ve zaman kaybı ortaya çıkmaktadır.
3. Gönüllü çalışmalar genellikle sınırlı bir alanda, küçük bir yarar yaratmaktadır. Oysa sorunların boyutları artık çok büyümüştür. Sorunlar bu tür küçük katkılarla çözülmez.
4. Bir alanda gönüllü çabaların varlığı devletin o alandaki sorunlara daha kayıtsız kalmasına yol açmaktadır. "Nasıl olsa bu işlerle uğraşan gönüllü kuruluş ve kişiler var." düşüncesiyle önemli işler geciktirilmektedir.
5. Gönüllüler ve bu kişilerin içten çalışma İstekleri kuruluşlardaki profesyoneller tarafından kötüye kullanılabilir.
6. Gönüllüler tam zamanlı çalışmadıklarından hizmetlerde kopukluklar, düzensizlikler ortaya çıkmaktadır.
7. Gönüllüler bağımsız olduklarından ve kendi istekleriyle çalıştıklarından dolayı sıklıkla keyfî davranışlar göstermekte, İş disiplinine uymamaktadırlar. Bu da otoriteyi ve işleyişi aksatıcı sonuçlar yaratmaktadır.
8. Gönüllüler kuruluşlarda görevleri dışında her işe karışma eğiliminde olmaktadır. Bu bakımdan kuruluşların birtakım eksikliklerini, zayıflıklarını dışarı taşımakta, ilgili, ilgisiz herkese aktarmaktadırlar. Bu durum ise kurumların gönüllülerle olan ilişkilerini bozmakta ayrıca toplumda kuruluşlar hakkında olumsuz tepkiler oluşabilmektedir.
9. Gönüllü kuruluşlar ve kişilerden bazılarının çalışma amaçları ve görevleri dışında zarar verici amaçlar taşıdıkları, bu kötü niyet ve amaçlarını gerçekleştirmek için gönüllü faaliyetlere girdikleri de eleştiri olarak belirtilmektedir.

GÖNÜLLÜLÜĞÜN ORGANİZASYONU

Bireysel Gönüllüler: Bu konu toplumumuzda oldukça yaygın olan ve insanların geleneksel yardımlaşma eğilimlerinden kaynaklanan, bireysel bağımsız gönüllülükle ilgilidir. Bireysel gönüllüler, herhangi bir kuruluşa üye olmayan, ancak boş zamanları bulunan ve ilgisi veya becerisi nedeniyle çocuk yuvaları, huzurevleri, rehabilitasyon merkezleri, hastaneler, çocuk eğitim evleri vb. sosyal hizmet kuruluşlarında gönüllü olarak çalışmak isteyenler kişilerdir. Gönüllü Kuruluşlar: Bireysel gönüllülerden farklı olarak, bir grup gönüllünün ortak bir amaç için çabalarını bütünleştirerek kendi kendilerine oluşturdukları organizasyonlara gönüllü kuruluşlar denir. Vakıflar ve dernekler gibi toplumsal yardım amacıyla kurulmuş olan gönüllü kuruluşlar belirli yardım ve hizmetleri gerçekleştirmek üzere kendi istekleriyle bir araya gelen kişilerin oluşturdukları kuruluşlardır. Bu tür kuruluşlar halkın sosyal hizmetlere katılmasının daha güçlü ve somut sonuçlar veren örnekleridir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GÖNÜLLÜLÜĞE ELEŞTİREL BAKIŞ

1980'li yıllardan sonra sivil toplum kuruluşları özellikle eğitim, sağlık ve sosyal yardım alanlarında artan oranda hizmet üretmeye başlamıştır. Ulus devletlerin sosyal politikaya ayırdığı kaynakların

azalması, yoksulluğun artması, temel eğitim ve sağlık hizmetlerinin aksaması, sosyal güvenlik sisteminin zayıflayarak kuşaklar arası dayanışma işlevini yitirmesinin bunda etkili olduğu belirtilmektedir. Fakat bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının, merkezî ve yerel yönetimlerin politikalarını etkilemeye, bu konulara ayrılan kaynakları artırmaya ve izlemeye yönelik savunuculuk faaliyetleri yapmak yerine, sadece sosyal hizmetleri yerine getirmekle yetindikleri de savunulmaktadır. Bu durumda sosyal hizmetlerin tamamen devletin hizmet alanı dışına taşınarak sivil toplum kuruluşları tarafından yapılabileceği anlamına gelebileceğini ve sosyal devletin çözülme sürecini hızlandıracağını ortaya koymaktadır.

Türkiye’de yoksulluk ve sosyal hizmet temelinde faaliyetler gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayısı son 10 yılda önemli bir artış göstermiştir. Bu sivil toplum kuruluşlarının genelde orta ve üst sınıftaki kimi zaman dinî referansları temel alan, kimi zaman da yurttaşlık duygusuyla hareket eden gönüllüleri ve bağışçıları aracılığıyla yoksullara geçici yardımların yapıldığı apolitik nitelikte yapılardan oluştuğunu belirtebilir. Bu yapılar gönüllülüğün önemli örnekleridir. Fakat tam bir sivil toplum işlevi görüp görmedikleri tartışmalıdır. Zira devlete alternatif olma ve tam özerkliğe sahip olma sivil toplumun önceki bölümlerinde söz ettiğimiz temel özellikleri iken bu kuruluşların özerk ve alternatif yapılar olup olmadığı tam bilinmemektedir. Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren gönüllülüğe dayalı birçok sivil toplum kuruluşu devletle yakın bağlantı hâlinindedir hatta birçoğu devlet tarafından çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Bu destek devletin bu kuruluşlar üzerinde etki sahibi olması olasılığını artırabilir. Bu etki kuruluşların sivil toplum olma özelliğini ortadan kaldırabilir. Sivil toplum kuruluşlarının bu konuda devletin çalışmalarını destekleyici olması ve daha da önemlisi siyasi mekanizmalara baskı oluşturması sivil toplumun amacına daha uygundur. Sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele konusundaki asıl işlevinin, devletin sosyal niteliğini yerine getirmesi için toplumu bilinçlendirmek olduğunu unutmamaları gerekmektedir. Son olarak şu belirtmemizde yarar vardır: Neoliberal yönetim anlayışıyla hizmet götürme ve yardım olarak kurgulanan gönüllülüğün sosyal hizmet mesleğinde, bu eleştirilere rağmen, yeri vardır ve önemlidir.

SOSYAL HİZMET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

Sosyal hizmet, insan davranışı ve sosyal sistem kuramlarını kullanarak insanların çevreleriyle etkileşimde bulunduğu noktalara müdahale eder. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmette temeldir. Sosyal hizmet, çeşitli uygulama biçimlerinde, insanların çevreleriyle çoklu, karmaşık alışverişlerini temel alır. Sosyal hizmet mesleğinin tarihinde gönüllü faaliyetler ve gönüllülük anlayışı her zaman var olmuştur. Bu demektir ki sosyal hizmet, sivil oluşumlarla birlikte çalışmaya tarihsel olarak büyük önem vermektedir. Aslında sosyal hizmet mesleğini yürüten meslek elemanları, uygulamalarını güçlendirmek ve farklı bir gözle değerlendirmek istiyorsa; sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışmak ve işbirliği sağlamak durumundadır. Sosyal hizmet mesleğinin temelinde yer alan bu gönüllülük ruhu ile profesyonel elemanlar olarak toplumdaki sivil toplum örgütlerine yol gösterici olmak, onların daha etkili bir güç olmalarını sağlamak önemli mesleki görevlerimizden biridir. Bu örgütlerle yapılacak mesleki çalışmalar en genel anlamı ile toplumsal refaha katkıda bulunacaktır. Nihai amaç olarak gördüğümüz toplumun kendi kendine yeterli olmasına da yardımcı olacaktır.

SOSYAL HİZMET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİNDE ETİK

Sivil toplum çalışmalarında etik konusu ise daha fazla önem kazanmaktadır. Etik, sosyal hizmet mesleğinin ana odaklarından biri olarak uygulamaların da çerçevesini oluşturur. Sosyal hizmet çalışmaları yürüten sivil toplum örgütlerinin sosyal hizmet mesleğinin ilke ve prensiplerini tam anlamıyla çalışmalara yansıtamadıkları açıktır. Özellikle sosyal yardım veren sivil toplum örgütleri, iş akış süreçlerini hak, adalet ve eşitlik gibi temellere oturarak planlamalıdır. Sivil toplum örgütlerinin ideolojik duruşu hizmet sürecine yansıdığına önemli etik problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Sivil toplum örgütleri sosyal hizmet sağlayan kuruluşlar oldukları için meslek etiği odağında sosyal hizmet bilim ve mesleğinin etik değer ve ilkelerini önemsemelidir. Çocuk ve Gençlik Refahı Alanındaki Sivil Toplum Örgütleri Çocuk refahı alanındaki sivil toplum örgütleri, kendi çalışmaları bağlamında farklı uzmanlaşma süreçlerine girmişlerdir. Bunların her biri sosyal hizmet mesleğinin uygulama düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki, sivil toplum örgütlerinin çalışmaları aktarılırken daha net anlaşılacaktır. Sosyal hizmet mesleğinin alanları içerisinde en fazla aktif olan sivil toplum örgütlerinin çocuk ve gençlik refahı alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Buna göre çocuk ve gençlik refahı alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinden bazıları kısaca şu şekildedir.

• Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF): Çocuk haklarının uygulanmasını destekleme konusunda uzmanlaşmış Birleşmiş Milletler kurumudur.

UNICEF'in çalışmalarının büyük bir kısmı dünyanın en yoksul bölgelerinde ve özellikle de acil durumlarda çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olsa da kurum toplam 190 ülkede güçlü bir varlığa sahiptir. Gelişmiş ülkelerde 36 UNICEF Milli Komitesi bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları çocuk haklarını destekler, ortaklıklar kurar, bağışlar toplar ve UNICEF kartpostallarını ve ürünlerini satar. Ülke programı altında UNICEF Türkiye çok sayıda bakanlık ve devlet kurumu ile birlikte çalışmaktadır. Bunlar arasında Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yer almaktadır. UNICEF, Türkiye gibi güçlü kurumları olan ülkelere teknik destek sağlamaktadır. • Uluslararası Çocuk Merkezi: 2004 yılında Dernekler Kanunu uyarınca dernek statüsünü almıştır. Uluslararası Çocuk Merkezi, çocuk haklarının farklı alanlarında hizmet sunan bir örgüttür. Daha çok çocuk sağlığı alanında hizmet veriyor gibi gözükse de aslında savunuculuk ve katılım bağlamında da önemli çalışmalar yürütmektedir. İyi bir uzman ekibe sahip olan örgüt, çocuk hakları alanında ilk akla gelen yapılanmalardan biridir.

• Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği: Amacı bireyin doğum öncesinden başlayarak tüm gelişim evrelerinde sağlıklı bir biçimde yetişmesini sağlamak, fiziksel, duygusal ve cinsel istismarını önlemek bilimsel çalışmalar üretmek ve çocuk istismarı ve ihmalinin önlenmesi, istismar ve ihmal edilen çocukların tedavisi konusunda danışmanlık yapmaktır.

• Çocuk Vakfı: Vakfın varoluş sebebi çocukların kardeşliği inancından hareketle çocuğa felsefe ile bakmanın yeni ufuklar açabileceğini evrensel çocuk politikasını temeli kabul etmek, çocuğa yönelik dil, sanat ve edebiyatın oluşmasında sanat ve edebiyat çevrelerini çocuğa uyandırmak, içinde yaşadığı toplumun değerlerine saygılı, bütün insanlığa şefkatle bakabilen, ideal ahlakı özümsemiş, sağlam karakterli, insanlığa hizmet etmeye kararlı, ruh zenginliğine ulaşmış, erdemli kuşakları yetiştirmektir.

• Anne Çocuk ve Eğitim Vakfı (AÇEV): Erken yaşta her çocuğun güvende, sağlıklı, mutlu ve

öğreniyor olması için çalışmaktadır. Ülkenin dört bir yanındaki ihtiyaç sahibi çocuklar, anne babalar ve genç kadınlar için bilimsel temelli eğitim programları geliştirmekte ve uygulamaktadır.

Eğitim programları ve saha çalışmalarının yanı sıra, toplumsal farkındalığı artırmak, bilinç ve destek oluşturmak üzere farkındalık ve savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

- Serebral Palsili Çocuklar Derneği (SERÇEV): 19 Aralık 2002'de Ankara'da kurulmuştur. Dernek üyeleri ve çalışanlarıyla bir arada örnek bir çalışma disiplini tesis ederek Serebral Palsili çocukların eğitim ve sağlık alanında sahip oldukları haklardan maksimum düzeyde faydalanmaları için çalışmaktadır.

- Hayat Sende Derneği: Korunma altında bulunan ve reşit olarak kurum bakımından ayrılan gençlere yönelik çalışmalar yürütmektedir. Özetle ihtiyaç sahibi insanlara en iyi hizmeti sunmak amacıyla sivil toplum ile sosyal hizmetin bir araya gelmesi çok önemli ve kaçınılmazdır. Sosyal hizmet veren kamu ile sivil toplum örgütlerinin birbirlerini rakip ve tehlike olarak görmemeleri gerekir. Bu üniteye tanıtılan bazı sivil toplum örgütleri ile sosyal hizmet devlet eliyle yürüten kamu arasında çok iyi işbirlikleri sağlanmaktadır.

SOSYAL HİZMET ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNDEN ÖRNEKLER

Sosyal hizmetin önemli bileşenlerinden biri sivil toplumdur. Sivil toplum, günümüzde katılım ve kendini ifade etmede önemli bir yapıdır. Sivil toplum, özerklik, çoğulculuk, yasallık, gönüllü örgütlenme, esneklik, şeffaflık kavramlarıyla özdeşleşmektedir. Sivil toplum kuruluşları açısından demokrasiyi geliştirme ve katılımı sağlama işlevleri oldukça önemlidir. Sivil toplum çalışmaları, sosyal hizmet uygulamalarının çok önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu bölümde sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren (kadın, yaşlılık, engellilik, sağlık, yoksulluk ve sosyal yardım gibi) başlıca sivil toplum örgütleri ve çalışmaları hakkında mümkün olduğunca uygulamaya dayalı somut bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

KADIN HAKLARI ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Ülkemizde kadın hakları alanındaki sivil toplum örgütleri, daha çok kadına yönelik şiddet ve kadın istihdamı konularında ve savunuculuk bağlamında çalışmalarını sürdürmektedir. Kadın Merkezi Derneği (KAMER) Merkezi Diyarbakır'da bulunan Kadın Merkezi Derneği, kadınların bireysel, kültürel, yasal, ekonomik, toplumsal, politik anlamda güçlenmelerine katkıda bulunmak; kadınların ikincil konumdaki statülerini değiştirip yükseltmelerini sağlamak; uzun vadede kadınlar için istihdam sağlayıcı alanlar oluşturmak; okul öncesi eğitime yönelik çalışmalar yapmak gibi amaçlar taşımaktadır.

KAMER, toplumsal cinsiyet bağlamında toplumsal eşitsizliklerle mücadele eden, özellikle kadına yönelik şiddet alanında kadınların özgürleşmesini amaç edinen bir sivil toplum örgütüdür. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Şiddetle yüz yüze olan kadınlarla dayanışmayı sürdürmek, aile içindeki şiddete karşı mücadeleyi yaygınlaştırmak amacıyla 1990'da Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur. Vakıf, kadının statüsünün yükseltilmesi ve kadına yönelik şiddet konularında faaliyet gösteren başlıca sivil toplum örgütlerinden biridir. Vakfın çalışmalarının amacı, şiddete karşı kadın dayanışması oluşturmak ve birlikte mücadele etmektir. Bu konuda dayanışma merkezi aracılığıyla gönüllü dayanışması, psikolojik ve hukuksal destek verilmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı Vakfın resmen kurulmasından önce Ekim 1991'de, Ankara'da Altındağ Belediyesi ile işbirliği çerçevesinde bir Kadın Danışma Merkezi açılmıştır. Kadın Dayanışma Vakfı, kadın dayanışması yoluyla kadına yönelik her türlü şiddet, özellikle aile içi şiddetle mücadele etmeyi amaçlayan bağımsız bir kuruluştur. Vakıf, çeşitli kurum, kuruluş ve bireylerden sağlanan bağışlar ve üye katkılarıyla parasal kaynak yaratmakta, gönüllü çalışanların destekleriyle varlığını sürdürmekte; aile içinde kadına yönelik şiddete ilişkin kamuoyunu bilgilendirme, lobicilik ve savunu faaliyetlerini yürütmektedir. Uçan Süpürge Kuruluş amacı kadın kuruluşları ve kadın hareketine duyarlı kişiler arasında iletişim, işbirliği ve dayanışmayı arttırmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası bir iletişim ağı oluşturmaktır. Uçan Süpürge kendini en geniş anlamıyla bir "iletişim merkezi" olarak tanımlamış, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların güçlenmesi ve eşitsizlikten kaynaklı sorunların çözümüne katkıda bulunmayı hedefleri arasına koymuştur.

YAŞLI REFAHI ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Türkiye'de yaşlı refahı alanındaki sivil toplum örgütlerinin durumuna bakıldığında, örgütlerin sağlık alanı ile sınırlı kaldığı ve geriatri odaklı olduğu görülmektedir. Türk Geriatri Derneği Amacı geriatri konusundaki gelişmeleri yakından izleyerek üyelerini bilgilendirmek, ilgili uzmanlık dallarındaki hekimlere "yaşlıların sağlık sorunları" konusunda eğitim vermek, bu amaçla seminer, panel, sempozyum ve kongreler düzenlemek, araştırmalar yapmak, projeler geliştirmek ve uygulamak, üyelerine destek sağlamak, bilimsel yayınlar yapmak ve toplumun "Sağlıklı Yaşlanma" konusunda bilinçlendirilmesi için çalışmalar yapmaktır. Alzheimer Derneği Dernek, alzheimer hastalığı hakkında bilincin geliştirilmesi, hastalığın toplumda tanınmasının sağlanması, hastaların ve yakınlarının desteklenmesi, kendi kendilerine yardım için zemin hazırlanması, daha iyi bilgilendirme ve bakım sağlanması, bu konudaki bilimsel çalışmaların artırılması ve desteklenmesi amacını gütmektedir.

Türk Geriatri Vakfı Türk Geriatri Vakfı, 16 Nisan 2001 tarih ve 24360 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ilan ile kurulmuş, 2003 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla başına "Türk" ibaresini almıştır. 65 yaş ve üzeri nüfusa sağlık yardımı yapmak üzere hastaneler, dinlenebilecekleri ve yaşamlarını güven ve huzurla sürdürebilecekleri bakımevleri, dinlenme ve rehabilitasyon merkezleri kurmak, imkânları ve güvenceleri olmayanlar için de her türlü desteği sağlamak, başta yaşlılar olmak üzere

toplumun daha sağlıklı yaşaması ve yaşlanması amacıyla çalışmalarda bulunmak, ülke genelinde yaşlı sağlığı ve geriatri konularında eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapmak vakfın temel amacıdır.

ENGELLİLİK ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Engellilere yönelik sivil toplum örgütleri, ülkemizde faaliyet yönünden güçlü yapılanmalar olarak görülebilir. Aşağıda bu örgütlerin en çok bilinenleri yer almaktadır: Türkiye Sakatlar Derneği Türkiye Sakatlar Derneği, ülkemizin en eski ve köklü engelli örgütlerinden biridir. Yapılan düzenlemeler ile engelliler 4 ana gruba (ortopedik, görme, işitme-konuşma ve zihinsel) ayrılınca Türkiye Sakatlar Derneği, ortopedik engellilerin en büyük ve en yaygın kitle örgütü olarak alanını belirlemiştir.

Derneğin ana amacı hareket organlarından kol, bacak, omurgalarından sakat olan kişilerin toplum yaşamına özgür, üretken bireyler olarak katılıp katkıda bulunmalarını sağlamaktır.

Altı Nokta Körler Derneği Altı Nokta Körler Derneği görme engellilerin kendine yeterli, üretken ve toplumla kaynaşabilen bireyler olarak yetişmelerini sağlamak, sosyal, eğitsel, kültürel ve mesleki sorunlarına çözüm yolları üretmek amacıyla 1950 yılında kurulmuş köklü bir dernektir. 1958 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla "Kamu Yararına" statüsünü kazanmıştır.

Özürlüler Vakfı Özürlüler Vakfı 16 Ocak 1998 tarihinde Hüseyin Ören ve yedi kurucuyla birlikte kurulmuştur. Vakıf %40 ve üzeri bedensel, görme, işitme, zihinsel özürü ve süregelen hastalığı olan bireyleri toplum nezdinde temsil etmeyi sorunlarını sürekli gündeme getirerek çözümü için kamuoyu oluşturmayı ilke edinmiştir. 2001 yılından itibaren çalışmalarını toplumsal bilincin kazandırılması, farkındalığın artırılması yönünde sürdürmüştür.

SAĞLIK ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Sağlık alanında faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Bu bölümde Lösemili Çocuklar Vakfı (LÖSEV) ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti ele alınmıştır. Dünya Sağlık Örgütü ise sağlık alanında hizmet sunan uluslararası örgüttür. Lösemili Çocuklar Vakfı (LÖSEV) LÖSEV'in amacı lösemili ve kan hastası çocukların, sağlık ve eğitim başta olmak üzere her türlü ihtiyaçlarının sağlanmasına yardımcı olmak, bunun yanı sıra kalıtsal ve edimsel kan hastalıkları konusunda ulusal düzeyde tedavi, eğitim ve araştırma kurumları kurmak ve işletmektir. Türkiye Yeşilay Cemiyeti Merkezi İstanbul'da olmak üzere 1 Mart 1920 tarihinden Hilâl-i Ahdar adı ile kurulmuş, daha sonra sırası ile Yeşil Hilâl ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti adını almıştır. Derneğin amacı yurdumuzda ahlâki ve kültürel bir kalkınma atmosferi içinde içki, uyuşturucu ve sigara bağımlılığı gibi toplum ve gençliğin beden ve ruh sağlığını tahrip eden bağımlılıklar yanında, kumar, fuhuş, internet ve ekran bağımlılığı gibi gençliğe ve topluma zarar veren bütün zararlı alışkanlıklarla mücadele etmek, milli kültürüne bağlı nesiller yetiştirmek amacı ile kurulmuştur. Hedef, içki, uyuşturucu madde sigara tüketimini ve diğer kötü alışkanlıkları, devlet organları ve sivil toplum kuruluşları ile de iş ve gönül birliği yaparak asgariye indirmektir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Anayasası'nda yer alan temel amacı "tüm insanların mümkün olan en yüksek sağlık düzeyine ulaşması"dır. Örgüt bu amacı gerçekleştirmek üzere uluslararası sağlık çalışmalarının yönetimi ve eşgüdümünü sağlamaktadır. Merkezi Cenevre'dir. Türkiye, 9 Haziran 1949 tarih ve 5062 sayılı Kanun'la DSÖ Anayasası'nı onaylayarak örgüte resmen üye olmuştur.

YOKSULLUK VE SOSYAL YARDIM ALANINDAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Bu başlık altında Türkiye'de yoksulluğun azaltılmasına ve sonuçlarının hafifletilmesine yönelik sivil toplum örgütleri yer almaktadır. Türkiye Kızılay Derneği Kızılay, savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğmuştur. 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulan Kızılay, 1877'de "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti", 1923'te "Türkiye Hilaliahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır.

Kuruluşa "KIZILAY" adını büyük önder Atatürk vermiştir. Kızılay'ın amacı her nerede görülür ise hiçbir ayırım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, işbirliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır. Kızılay ihtiyaç anında dayanışmanın, ıstırap anında eşitliğin, savaşın en kızgın anında insancılığın, tarafsızlığın ve barışın simgesidir. Kızılay, tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tâbi, kâr amacı gütmeyen, yardım ve hizmetleri karşılıksız olan ve kamu yararına çalışan bir gönüllü sosyal hizmet kuruluşudur.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ILO'nun birincil hedefi, kadınlara ve erkeklere özgürlük, eşitlik, güvenlik ve saygınlık koşullarında insana yakışır ve üretken işler bulma fırsatları sağlanmasıdır.

ILO Türkiye Ofisi'nin misyonu ise ILO'nun temel önceliklerinin, standartlarının, ilgi alanlarının ve politikalarının gözetildiği, deneyimlerinin yaygınlaştırıldığı koşullarda hükümetle, işçi ve işveren kuruluşlarıyla aktif ilişki içinde yer alarak herkes için insana yakışır işler sağlanması çabalarında Türkiye'de güçlü, görünür ve proaktif bir konuma sahip olmaktır. Deniz Feneri Derneği Dernek çatısı altında 2002'de ISO 9001 Kalite Belgesi'ni almıştır. 2007 yılında TBMM Üstün Hizmet Ödülünü almaya hak kazanmıştır. Deniz Feneri Derneği Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına çalışan ve izin almadan yardım toplayabilen dernek statüsündedir.